MOWA
Z OKOLICZNOŚCI
UROCZYSTEGO OBCHODU
STÓLETNIEY PAMIĄTKI
ZWYCIĘZTWA
JANA III
KROLA POLSKIEGO
NAD MOCĄ OTTOMANSKĄ
POD WIEDNIEM.
Roku 1683. Dnia 12 Września.
przez
Jmci Pana JACKA PRZYBYLSKIEGO
NAUCZYCIELA PRAWA
w Szkołach Wydziałowych Warſzawſkich Wydziału Mazowieckiego.
Roku 1783. Dnia 12. Października,
MIANA.

w WARSZAWIE
w Drukarni Nadworney J. K. MCi,
Roku 1784.

Ce Monarque chargé du ſort de l'Univers
Fait pâlir le Croiſsant par un fameux revers.
Tout cède á ſa Valeur, tout cède à ſa Victoire,
Princes! qu'il a ſauvés, rangez-vous ſous ſes loix,
On ne peut trop payer le plus grand des Exploits
Et l' Empire qu' il vange, eſt trop peu pour ſa gloire.

Mr Nodot ſur la levée du Siege de Vienne.

Do

JASNIE OSWIECONEGO XCIA JMCI

MICHAŁA JERZEGO

CIOŁEK

PONIATOWSKIEGO

BISKUPA PŁOCKIEGO

KOADJUTORA KRAKOWSKIEGO
XIĄZĘCIA SIEWIERSKIEGO

&c. &c.

SZczęśliwym ſtało ſię loſem, że ſetna rocznica nieśmiertelney pamięci ſławy Narodu naſzego ztwierdzoney przez uwolnienie Stolicy Ceſarſkiey od

mocy Ottomanów przypadła pod panowaniem równie obsitem w Uczonych iak przeszłowieczne w Woiowników, a iednem z naypięknieyszych dziełem Wászey Xiążęcey Mci Dobrodzieia, *że obchodzona była sposobem godnym oświeconey potomności, i obrócona na pożytek Oyczyzny z powszechnem Obywatelów wielbieniem.*

Mowcy zachęceni okolnym Wászey Xiążęcey Mci Dobrodzieia *listem po wszystkich Zgromadzeniach Akademickich dali poznać iaśnie, i uczuć żywo młodym Polakom przymioty cnotliwych, walecznych i rządnych Poprzedników, które oni tak doskonale posiadali, a tak przedziwnie dla dobra Kraiu umieli łożyć*

Winie.

Winienem Waſzey Xiążęcey Mci Dobrodzieiowi *naymilſze w życiu moiem korzyści, żem z urzędu i w pośrzód naygodnieyſzych świadków, w celu zagrzania Młodzi Szkolney do naśladowania ſpraw rycerſkich, czytał pochwałę tak Wielkiego Bohatyra Rodaka, iakim był* JAN III. *i żem powtarzał czytanie iey przed tak Mądrym Królem, iakim ieſt* STANISŁAW AUGUST.

Niedoſtawało mi do zupełności prawdziwey pociechy z powołania moiego, iak tylko okazać uroczyſty dowòd wdzięczności przez poświęcenie Imieniowi Waſzey Xiążęcey Mci Dobrodzieia *pracy moiey z druku wychodzącey.*

Raczyńſki.

Raczyſz ią Waſza Xiążęca Mość Dobrodziey *łaſkawie przyiąć, bo ſtarałem ſię wykonać ią z tą ſzczerością w mòwieniu prawdy, ktòrey* Waſza Xiążęca Mość Dobrodziey *ieſteś przyiacielem, a mam honor ofiarować ią w tem zaufaniu, ktòre mieć przyſtoi w naygorliwſzym Stanu Nauczycielſkiego Opiekunie, wyznaiąc mnie z nayglębſzem uſzanowaniem*

WASZEY XIĄZĘCEY MCI

DOBRODZIEJA.

Nayobowiązańſzym i nayniżſzym Sługą

Jacek Przybylſki.

Uwielbiałem zawſze zdarzenia, ilekroć wolno mi było podnieść głos ku czci zaſługi i cnoty, naypodchlebnieyſzem atoli wyznać muſzę to, przez które doſtaie mi ſię bydź mowcą wśrzòd Zacnych Obywatelów, i do Was, Szkolna Młodzi! zgromadzonych na obchód ſtóletniey pamiątki Zwycięſtwa JANA III Króla Polſkiego, nad mocą Ottomańſką pod *Wiedniem*.

W pełne ſłodyczy wprawuie zachwycenie widok cieſzącey ſię Oy-

czyzny,

czyzny, fypiącey kwiaty przez ręce Synòw na Ołtarz fwego Bohatyra, i dziękuiącey Bogu, że dzieło iego fzczęśliwem uwieńczyć raczył powodzeniem, a niemożna chwalebniey dopomagać iey tak fprawiedliwey radości, iak zachęcaiąc młode pokolenie do fzukania flawy torem Wielkiego Poprzednika.

Niech wzmianka Rycerza i hafło woyny nietrwoży umyflów nie ofwoionych z obrazem bitew. Tryumf JANA III był nader użytecznym, a z kofztem bardzo małym krwi ludzkiey. Wfpòłcześni nieubliżyli Zwyciężcy zalet Wielkiego Króla, i Uczynnego Sąfiada. Potomni fądzili go ftatecznie nieśmiertelności godnym, i na dniu dzifieyfzym w cieniu Jego pod zbroią przypominamy fobie gorliwego Obrońcę przywileiòw ludzkości.

Ròwnie wiele dobrego wyświadczył ludziom, kto wynalazł, udofkonalał, i rozmnażał pożytki, iak ten

co

co zasłaniał od krzywdy i obdarzał pokoiem, a w rzędzie Dobroczyńców rodzaiu ludzkiego, ktòrzy go obiaśniali nauką, lub uszczęśliwiali przez rzadkie cnoty i osobliwsze talenta, obok mądrych Prawodawcòw i przezornych Odnowicielów swobòd umieszczać powinniśmy prawdziwych Bohatyrów.

Bohatyr prawdziwy nie iest to srogi iaki zdobywca, ktòry świat żałobą i pustoszeniem okrywa, o ktòrym gęste dochodzą wieści, iak o okropnem trzęsieniu ziemi, lub ogniowym pożarze, i który nie bacząc, że nayrozlegleysza kraina nie może bydź kładziona na szali z życiem iednego człowieka, i że niesłuszna wygrana czyni go tyle razy zbóycą, ile żołnierzy od oręża polega, i ile obywatelów z tey przyczyny upada, za nic waży krew i łzy podobnych sobie iestestw, a urągaiąc się z gróźb dalekiey potomości łączy do hańby zuchwałość.

Nie-

Nie godzi się przyznawać dostoynego imienia Bohatyra, tylko właściwie świetnemu Gieniuszowi, ktòry kształcony długą i trudną Natury pracą, a ozdobiony dzielnym rozumem i nadzwyczayną odwagą, używa żelaza na ocalenie ziemi oyczystey, lub poskromienie gwałcicielòw sąsiedztwa.

Duch żołnierski, i nieustraszone męztwo przy Rzeczypospolitey i wolności, uzacnia osobiste przymioty, zagradza od upodlenia i ucisku, ożywia szlachetne poruszenia. Człowiek zaś słaby, i boiaźliwy snadno się przedaie chytrości i postrachowi, a niewolnik cichy w łańcuchach i nieśmieiący sarkać na gwałty iest winowaycą przeciw sobie i swym ziomkom.

Umieć oszczędzić bogactw swego Narodu, i utrzymywać iego potęgę, zbierać godziwe plony, i niedozwalać sobie wydrzeć własności, przeglądać z bliska obroty wóysk, prze-

ciwnych,

ciwnych, i ſwe zaſtępy ſzykować w mieyſcach zgodnych, zgadywać myśli nieprzyiaciela, i niewyiawiać ſwoich, nieopuſzczać pory do wyścigów ku chwale, i uprzątać zręcznie zawady, bydź śmiałym i razem mieć ſię na oſtrożności, okazywać czynność bez pośpiechu, i zimną krew bez niedbalſtwa, unikać potyczek, które nagle ſtanowią los Króleſtw, i wygrywać te, w których nic nie zawiſło od traſu, a tyle zdatności óbracać albo na zrzucenie iarzma wtłoczonego przez tyranów, albo na odparcie napaści barbarzyńców, albo na ubezpieczenie ſpokoyności powſzechney, ieſt to położyć iſtotną bohatyrſką zaſługę.

Wyobrażenie takowych Woiowników tyle ſię przykłada do zaſzczepienia w ſercach świeżych i nieſkazionych rzetelnego obywatelſtwa, ile Rozkrzewicielów Mądrości, a Oyczyzna tym płodnieyſzą ſtaie ſię w Bohatyrów, im uroczyściey wychwalani bywaią iey Obrońcy.

Gdy czuyna nad Stanem uczących i uczących ſię Zwierzchność, Wam, Szkolna Młodzi! JANA III za przykład cnót obywatelſkich, i żołnierſkich przez uſta moie zaleconym mieć chciała, pragnęła przy oddaniu hołdu uſzanowania Wielkiemu Rodakowi obudzić w Was ſtaropolſkie bohatyrſtwo.

Czyny JANA III, ktòrego chwały dziedzicami ieſteście przez uczeſtnictwo krwi w żyłach waſzych płynącey, nauczyć was powinny, ile urodzonych do ważnych ſpraw w Senacie, na Seymach i w Woyſku, iak macie ſłużyć Oyczyznie, i iak bydź towarzyſtwu ludzkiemu pożytecznemi.

JAN III był nie tylko Zołnierzem bitnym, ale i Obywatelem poczciwym i Królem dobroczynnym. Słynął pięknemi dzieły przez lat czterdzieści na woynie, z tych przez dzieſięć na doſtoynych urzędach, a przez bliſko dwadzieścia

i trzy

i trzy na tronie, lecz ieżeli życie Wielkiego Człowieka nie ieſt to wſzyſtko, co uczynił, ale to tylko, przez co nabył prawa do wiekopomney wdzięczności, JAN III zaſłużył ſię ſzczególniey przez dobrodzieyſtwo wybawienia *Wiednia* od powtórnego oblężenia przez Turków.

Zaſtanówmy ſię nad okolicznościami tego wielkiego Zwycięſtwa.

Węgrzy zdawna troſkliwi o ſwe wolności przez trzy niemal wieki pod panowaniem Domów: Luxemburſkiego, Jagiellońſkiego, i Auſtryackiego (1.) uſtawiczne a krwawe toczyli woyny z Turkami. Niemożna zamilczeć, że przy ich obronie poległo dwóch Jagiellonów Bohatyrów, *Władyſław* w liczbie Królów Polſkich III, a w liczbie Węgierſkich IV pod *Warną*, i *Ludwik II* pod *Mohaczem;* iednak nieufaiący ich Naſtępcom, i podeyźrzliwi na wſzyſtkie Dworu Wiedeńſkiego wyroki

roki powſtawali częſtokroć przeciw ſwym właſnym Panom, a udawali ſię o pomoc do tego ſamego Mocarſtwa, które dla nich było naygroźliwſzem, i które równie przez religią, iak przez politykę nie nawidzi Chrześcian. Każdy rokoſz kończył ſię dla nich nieſzczęśliwie, i oſtatni nieudał ſię im pomyślniey, ale wſtrząſnął kilka razem tronów w Europie. (2) Młody *Emeryk Tekieli* mściwy śmierci ſwych krewnych i przyiacioł ukaranych za ſpiſek, zbuntował część Króleſtwa do *Leopolda* (3.) Ceſarza należącą, a ſam dokupiwſzy ſię opieki u Porty ogłoſił ſię Xiążęciem Wyżſzych Węgier. (4.) O mało pięcioletni upór Rokoſzanów Węgierſkich nie przyprawił Domu Auſtryackiego o utratę *Wiednia* i Auſtryi. Wielki Wezyr *Kara Muſtafa* (5.) nadto miękki Naſtępnik *Achmeta Kuprulego* (6.) wziął rozkaz od Sułtana *Mahometa IV.* (7.) naiachania państw Ceſarſkich pod pozorem obrony

brony uciśnionych Węgròw. Zgromadziły ſię woyſka na równiny Andrynopolſkie. Nigdy Turcy nie wyprowadzili liczniéyſzego. Zebrało ſię więcey niż ſto czterdzieści tyſięcy Tymaryotòw, Janczaròw i Spahów. Stanęło Tatarów Krymſkich ſto tyſięcy, wielość ochotników i luźnych wynoſiła z żołnierzami do trzech kroć ſta tyſięcy ludzi. Węgry ledwie doſtarczyć mogły żywności dla tego mnòſtwa. Nic ſie nie oparło *Kara Muſtaſie*. Przyſtąpił aż pod bramy *Wiednia*. Nagły wyiazd Ceſarza z całą familią zaſmucił Wiedeńczykòw iuż czuciem ſłabości ſwoiey wylęknionych. (8.) Szeſnaście tyſięcy załogi pod Kommendą Hrabi *Rydygiera de Starenberg*, i mieſzczanie zbroyni, z drżeniem okrutnego czekali loſu. Miaſto źle opatrzone nie byłoby było wytrzymało natężonego oblężenia. (9) *Kara Muſtafa* łudzony nadzieią ochronienia ſkarbów, ktòre ſobie w

Stolicy

StolicyCesarskiey obiecywał,i przymuszenia oblężeńców do poddania się bez potrzeby wywierania sił wszystkich, lekkie przypuszczał szturmy. W takowym stanie *Wiednia* wzywa *Leopold* na ratunek JANA III, i nie szczędzi należytych tytułów, których ubliżał Królom nie przez następstwo lecz przez cnoty wyniesionym, samemu sobie imię Wielkiego przywłaszczaiąc, a tu w *Warszawie* na galeryi Zamkowey idącemu do Kollegiaty *S. Jana* zastępuią Poseł Cesarski i Nuncyusz Apostolski, ieden woła: *Królu! ratuy Wiedeń*, drugi: *i Chrześciaństwo.* JAN III pała żądzą upokorzenia wzgardzicielów Chrześcian, i nieprzyiaciół Domu Austryackiego, rozkazuie donieść Oycu Swiętemu, że był widzianym na koniu, i że *Wiedeń* posiłkowanym został. Wyprawia przed sobą Hetmana Polnego Koronnego *Mikołaia Sieniawskiego* (10) z częścią posiłków, sam za nim osobiście

przy-

przybywa Sąsiadowi na odsiecz (11) maiąc z sobą Hetmana Wielkiego Koronnego *Stanisława Jabłonowskiego*, (12) z trzydziestą tysięcy Polaków, a po przyłączeniu się wóysk Cesarskich i Elektorskich nad całem woyskiem Chrześciańskiem, którego sześćdziesiąt i ośm tysięcy rachowano, naywyższą władzę obeymuie. (13.) W krótce za pierwszym rzutem oka z góry *Kalemberg* na rozłożenie namiotów *Kara Mustafy* zagrzewa do męztwa Rodaków i Niemców otuchą nieomylnego tryumfu, (14) i sam na czele iazdy Polskiey na śrzedni Bissurmanów hufiec, gdzie pod zasłoną Chorągwi *Mahometa* rota Janczarów otaczała Wezyra, potężnie uderza, i szczęśliwie go przełamuie. Wezyr postrzegłszy Bohatyra Polskiego, który tyle razy poraził naród Turecki, zaczyna się mięszać, słaby odpór czyni, i w rozpaczy ratuie się ucieczką, a woysko przeniósłszy się z śrzednie-

go husca do pobocznych skrzydeł w przeciągu iedenastu godzin zupełne Chrześcianom nad Turkami daie zwycięztwo. (15) Zabitych i ranionych Chrześcian znayduią na placu około sześćset, (16) a Turków i Tatarów około tysiąca. Obóz Wezyra z bogatemi łupami Zwyciężcom idzie na zdobycz. (17) Han Tatarski utratą swey godności, (18) a czterech Baszów poddaniem szyi pod fatalny stryczek przypłacaią rozsypki Ottomanów. *Wiedeń* bramy otwiera, a JAN III od ludu w wesołych okrzykach Oycem, Zbawicielem i nayw iększym z Królów przywitany słodkie łzy wylewa nad wybawionemi przez siebie od niewoli, i po widzeniu się z Cesarzem (19) rozstaie się z niemi pełen tey roskoszy, nad którą tron nie ma nic powabnieyszego.

Takie było Zwycięztwo JANA III pod *Wiedniem*. Zobaczmy ile Zwyciężcy winna Religia, ile Nauki, ile

Stoli-

Stolica Cesarska, ile Oyczyzna, ile Europa, ile w ogòlności rodzay ludzki.

Gdyby była moc Ottomańska opanowała *Wiedeń*, wiele Państw Chrześciańskich musiałyby były przyiąć *Alkoran* za prawidło wiary i obyczaiów. Nauki pogrążone bydź miały w ciemności twardsze niż za czasu Gottòw. Stolica Cesarska doświadczyłaby była odmiany takiey, iakiey doświadczył niegdyś *Konstantynopol* od *Mahometa II.* (20) Rzeczpospolita Polska powinna była ginąć wolną. Europa byłaby postradała pierwszeństwo w oświeceniu przed innemi częściami Swiata. Narody społeczność ziemską zkładaiące niemiałyby były przykładu wspomagania się zobopólnie naywspanialszym sposobem.

JAN III oddał usługę Religii, bo przez uszanowanie i powolność ku Głowie Kościoła Katolickiego przychylił się ochoczo na prożby *Inno-*

centego XI (21) do Ligi Swiętey z *Leopoldem*, (22) umocnił panowanie Chrześciaństwa w oświeconych narodach, (23) i rozegnał kupy fanatyków, którzy wiarę śmiesznych i baiecznych powieści przez fałszywego Proroka *Mahometa* (24) za istotę obiawienia z Nieba udanych mieczem rozkrzewiać mieli.

JAN III oddał usługę Naukom, bo broniąc czcicielów prawdy od pęta niewolników fałszu, którzy grubiaństwem zalali siedliska Greków, a zabobonem Muzułmańskim, nie tylko rozległe lądy Azyi i Afryki, ale też i wschodnie osady Europy zarazili, rozgraniczył Ziomków i Sąsiadów zaszczyconych przyzwoitą wolnością myślenia od gmiznu upodlonego potrzebą płaszczenia się pod samowładztwem, a nauki omdlewaiące, za które Akademicy Wiedeńscy czuwaiąc z bronią przy murach Miasta krew przelać byli gotowi, zasłonił od prześladowania

wania Wyplenicielów światła poczytuiących rozum zą zbrodnię. Jeżeli polityka targnęła się na zasługę Zwyciężcy Ottomanów przez zazdrość, towarzystwa ludzi uczonych powinny przez słuszność w mowach i pismach wystawiać dzieło iego nieśmiertelne.

JAN III oddał usługę Stolicy Cesarskiey, bo zachowuiąc kilkadziesiąt tysięcy iey mieszkańców od kaydan, któremi wisząca groziła klęska, pokazał czas zdięcia z szczytu Katedralney Bazyliki S. *Stefana* Xiężyca Ottomańskiego postawionego przez ugodę *Karola V* (25.) z *Solimanem II* (26) na znak hańby pierwszego obleżenia *Wiednia* i przeszkodził zasadzie nowego Cesarstwa Tureckiego na Zachodzie. Xiążę Lotaryński (27) zpytany po zwycieztwie od Cesarza: *iakim obrzędem przyiąć Króla Polskiego? Całem sercem*, odpowiedział, *gdyż ocalił Cesarstwo.*

JAN

JAN III oddał ufługę Oyczyznie, bo przed wyiazdem na odfiecz *Wiedniowi* rozdarł Tranzakcyą wolności Polfkie narufzaiącą z *Ferdynandem III* Oycem *Leopolda* za *Jana Kazimierza* pod czas woyny z *Karolem Guftawem* zawartą, (28) utrzymał w względach ku fwemu Narodowi dumnych Sąfiadów, ktòrym niedawno przed tem dwie części Ukrainy wyrwał, a ktòrzy maiąc ieſzcze w ręku część Podola, i klucz południowey ściany *Kamieniec* czyhali tylko na porę do zakłòcenia fpokoyności Polakòw, (29) i nie niofąc Rzeczypofpolitey z tak znakomitego zwycięztwa żadnego zyfku, oprócz tytułu *Nayiaśnieyfzey*, (30) i chwały obronienia Domu Auftryackiego, (31) upewnił iey zafzczyt Mocarstwa kochaiącego fprawiedliwość i pokòy, nie łaknącego na zdobycz, użytecznego dobrym Sąfiadom, i niefzkodliwego tylko tyranom

JAN

JAN III oddał usługę Europie, bo zadał cios śmiertelny Potędze tak ciemney w swem gniaździe a tak strasźliwey w swym wzroście, (32) ktòra w ten czas rozpościeraiąc się w Kandyi i na wyspach Weneckich cztery Państwa rozdawała Chrześcianom, (33) a przez wycieczki do Prowincyy Austryackich i Polskich, coraz daley szerzyć się usiłowała, oszczędził tey części Ziemi wstydu ulegania pod barbarzyństwem wschodniem, i ścigaiąc rozprószonych Turków z narażeniem na niebezpieczeństwo własnego życia aż pod *Parkany*, (34) i *Strygoń* (35) uiścił to, co często mawiał do swoich: *Pokażmy Europie, że mamy oświecenie, cnotę i męztwo.*

JAN III oddał usługę ogólney ludzkiey społeczności, bo pozbawił miliony ludzi wolnem oddychaiących powietrzem boiaźni iarzma, pod którem życie i maiątek nie są pewną własnością, ośmielił Niemców

do

do odzyſkania na Turkach wielu Miaſt w Węgrzech, Wenetów do podbicia Dalmacyi, części Liwadyi i Morei, i Carów do zawoiowania *Azofu*, a dopełniaiąc wiernie ſoiuſzowe warunki, (36) wſpieraiąc Stolicę pogranicznego Państwa bez nadgrody, (37) osładzaiąc Ceſarzowi przykrość odbierania naywiękſzey łaſki przez nazywanie iey bagatelną uczynnością, (38) nierozrywaiąc niczyiego Kraiu za przewagą ſił ſwoich, nie roſzcząc ſobie prawa osłabiania za poſiłkowe nakłady, (39) i niemſzcząc ſię za niewdzięczność, ktòra nayzbawiennieyſze wſpaniałegoObrońcy względem uſzczęśliwienia własnego Kraiu i Domu obalała zamiary, nauczył wſzyſtkie w świecie Narody, iak maią przeſtrzegać niewątpliwe Sąſiedztwa obowiązki, (40) i na czem zależy czyſtość dobrodzieyſtw.

Ubie-

Ubieganie ſię o Jego przyiaźń pierwſzych Dworów Europeyſkich (41) i wſpominanie z czcią Jmienia Wybawiciela Stolicy Ceſarſkiey wſzędzie, gdziekolwiek znaiome ieſt dzieiopiſmo, aż nad to przeświadczaią o wielkiey zaſłudze *JANA SOBIESKIEGO* u wſzyſtkich ludzi przez Zwycięztwo nad Turkami pod *Wiedniem.*

Możemyż mieć ważnieyſze powody do nayczulſzego wielbienia Opatrzności Boga, iak tyle razem przywiązanych do Zwycięſtwa Wiedeńſkiego korzyści? nieſpuſzczaymy oka z Bohatyra, którego ślady ſą tak piękne. Miło ieſt zapatrywać ſię aż do ſytości na Obraz Poprzednika, którego czci potomność iako wzór prawdziwego bohatyrſtwa. Uważmy iakiemi krokami JAN III (42) od dziecińſtwa ſamego poſtępował do chwały, iak ſię iey dorabiał, i iak ią piaſtować umiał,

JAN SOBIESKI przy postawie ciała poważney a przyiemney, miał duszę tkliwą, stały grunt poczciwości, i rzadkie umysłu dary.

Może się chlubić sprawiedliwie z tego szczęścia Akademia Krakowska, że młodym będąc na iey łonie zabrał pierwiastki oświecenia od *Woyciecha Dąbrowskiego* Nauczyciela cnoty i umieiętności niepospolitey, (43) i posiadł wiadomość rzeczy (44) razem z biegłością w ięzykach. (45)

Po zakończonych naukach w Kraiu oyczystym przepędził lat kilka w woysku Francuzkiem i na podròżach zagranicą, (46) a praca żywego dowcipu z doświadczeniem ciągłem służby woyskowey i rządu doskonaliły Jego rozum i serce. (47)

Wymowa iego była gładka a mocna. Jey powabem zbuntowanych pod *Zborowem* przeciw Hetmanowi *Czarneckiemu* ułagodził, Stany Seymuiące do zniszczenia obelżywego

Tra-

Traktatu Buczackiego zniewolił, i potrzebne Rzeczypospolitey poprawy i uchwały nieraz skutecznie nastręczał. (48)

Dzieie Oyczyste i wyobrażenia Bohatyrów wszystkich Narodów były nayulubieńszem iego czytaniem.

Rozmowy bogoboynych Rodziców o czci ku prawom Boskim, o miłości Oyczyzny, o wierności ku Panuiącemu i o chwale woiowniczey, gruntowały w nim szlachetne zdania, a pamiątki naylepszych między domowemi Przodkami Obywatelów i Zołnierzów zapalały w nim pragnienie poświęcenia życia na usługi Kraiu za ich przewodem. (49)

Jakub Ociec JANA (50) wsławił się był na woynie Chocimskiey, i uczone zostawił rękopisma. *Marek* Dziad iego (51) zgromiwszy Gdańszczanów u *Dyrszawy* porównany był od Króla *Stefana* z nayzwawszym z trzech Rzymian Zwyciężcą Albańczyków, a *Stanisław Żółkiewski*

kiewski Pradziad Mącierzysty (52) slynący tryumfami za *Zygmunta III* poległ za Oyczyznę pod *Cecorą* i dwòch Synòw w iassyr postradał. O iak przedziwne dla JANA do zaszczycenia się pobudki! Nie mògł sobie wspominać bez wstrętu o śmierci starszego Brata zciętego z trzema set Młodzi Szlacheckiey od dziczy Tatarskiey, (53) ani weyźrzyć na mogiły i nagrobki swych Przodków (54) bez uczucia żalu i chęci stania się tym mścicielem, ktòrego wskrzeszenia oczekiwały ich popioły, a wielkie sprawy iego dowiodły oczewiście, iakie wychowanie układało go na Wielkiego Człowieka, i czego dokazać może na szczęśliwych umysłach wczesne wystawianie sławnych cnotą i talentem poprzednikòw ztwierdzaiąc przepisy prawego obywatelstwa obecnemi przykłady.

Miłość Oyczyzny zdawała się bydź Mistrzynią JANA w bohatyrstwie

i nay-

i naymocnieyſzą ſprężyną tylu cudownych i nadzwyczaynych Jego czynów.

Nieſkąpił nigdy maiątku dla poratowania Oyczyzny, a zwykł utrzymywać męztwem ſwe chwalebne nakłady. Gdy ſto tyſięcy Tatarów Podole, Wołyń i Ruś plondruie, JAN zaciąga długi na właſne dobra, wypłaca żołd zatrzymany żołnierzom i z zebranym do dwunaſtu tyſięcy ludem ſtawa przeciw nieprzyiacielowi. Opaſany w okopach pod *Podhaycami* i wycieczkami odpieraiący hordy Tatarſkie, poſtrzega niektòrych przerażonych niebezpieczeńſtwem położenia, i zaczynaiących ſzemrać. *Nietrzymam tych*, rzecze pierzchliwym, *ktòrzy nie maią ſerca walczyć z loſem piękney śmierci, niech uſtąpią bez chwały obieraiąc Tatarzyna więzy, co do mnie, ſtanę na czele tych, co kochaią Kròla i Oyczyznę*. Zawſtydzili ſię ſzemrzący, ale zoſtali

wſzy-

wſzyſcy. Nieprzyiaciel był pokonany. Polacy zadziwili ſię ſwoiemu ſzczęściu, a *Wielki Kondeuſz* gieniuſzowi Hetmana.

Dla Oyczyzny z rowną ſkwapliwością wybaczał oſobiſte urazy, iak łożył włości i ſkarby. Gdy Turcy korzyſtaiąc z rozdwoienia Polakòw w ſto ſześćdzieſiąt tyſięcy woyſka podbiiaią *Kamieniec*, zaymuią część znaczną Podola i Ukrainy i *Lwòw* do okupienia ſię przymuſzaią, a ſto tyſięcy Tatarow w innych ſtronach Ruś Czerwoną puſtoſzą, JAN umarza krzywdę wyrządzoną ſobie od Konfederatow Gołębſkich, (55) a ubolewaiąc nad powſzechnem nieſzczęściem, rzecze do Rycerſtwa przyſięgaiącego Mu wierność w obſtawaniu przy Jego ſprawie: *Przyymuię waſzą przyſięgę, ale obròćmy ią na obronę Oyczyzny*, i gromi nieprzyiacioł temi ſamemi ſiłami, w które ſię był dla właſnego ubezpieczenia opatrzył.

Zdro-

Zdrowie ſamo tyle tylko poważał, ile potrzebne Kraiowi, a tak ſobie życzył umierać za Oyczyznę, albo żyć dla niey Obrońcą, iż wybieraiąc ſię pod *Chocim*, gdzie pamiętne odnióſł zwycięztwo, z zapędem wyrzekł te ſłowa: *albo zkonam na trupie Tureckim, albo powròcę Zwycięzcą.*

Swiadkowie tak wſpaniałych poſtępkòw nie mogli nieoddawać ſprawiedliwości wielkiey duſzy *JANA.* Uroczyſte pochwały, ktòre odbierał tyle razy w Senacie i w Izbie Poſelſkiey, (56) zawierzenie mu z powſzechną ufnością władz Wielkiey Laſki i Wielkiey Buławy, (57) krzyk Pułków po śmierci Kròla *Michała* na polu obierania: *Umrzemy wſzyſcy, albo JANA SOBIESKIEGO mieć będziemy Kròlem*, wynieſienie Jego na tron iednoſtaynemi Woiewòdztw głoſy; (58) i wkrótce Poſelſtwo od Perſów z powinſzowaniem mu Korony i wſzędy ſłynących

cych Jego zwycięztw były ſkutkami ſzczególnieyſzych tego Wielkiego Obywatela i Króla cały naród i cały Swiat zaſtanawiaiących przymiotów, i ieżeli cierpiał potwarze, ieżeli ſię na przytomność Jego w obozie i na woynie ſkarżono, ieżeli rządy Jego ſurowa ſzarpała zawiſność, to dla tego, że w każdym czaſie było ſztuką arcy-trudną pokazywać ſię Wielkim Człowiekiem.

JAN III przyymuiąc berło nieuſtraſzył ſię związkiem z milionami ludzi, bo był w ſtanie czuwania około ich bezpieczeńſtwa, a odkładaiąc obrządek Koronacyi przez piętnaście mieſięcy (59) dla wyſwobodzenia Ukrainy z rąk Tureckich, przekonał nayzaciętſzych nieprzyiaciół, że godnieyſzym był noſić koronę ofiarowaną ſobie przez wybór, niż ſtu innych biorących ią dziedzictwem.

Przywykły czynić ofiarę Oyczyznie z krzywd oſobiſtych w równo-

ści

ści obywatelskiey, nie mniey był wspaniałym na Tronie, ale miałby sobie był za podłość odpuszczać tym, co śmieli krzywdzić Oyczyznę. Gdy na Seymie winowayca przekonany o obrażenie Maiestatu wyrok stracenia gardła odbiera, JAN III lituie się nad nędznym, i odezwie się w ten wyraz. *Daruię mu życie, ale niedarowałbym, gdyby był obraził Oyczyznę.*

Piast na Tronie znał swóy naród otwartym i walecznym, powolnieyszym przez obyczaie niż przez prawa, czułym na honor i cnotę, łatwym do zapalenia, lecz nie porywczym do występku, i umiał władać umysłami przez szlachetnieysze pobudki, niż są nadgrody i kary. Użyczał opieki naukom, bo umiał o nich sądzić, poważał wolność ludzką iako naydroższy upominek Natury, bo sam myślał wspaniale, czcił cnotę w ubostwie, i zchylał się do niey w nieszczęściu,

cokolwiek miało poſtać, zaſługi i wagę talentów znaydowało przyſtęp do Tronu. Troſkliwy o ſzczęśliwość potomſtwa iako czuły Ociec, niemniey kochał poddanych iako Król dobry, i mimo doznawanie przykrych oporów naylepſzym chęciom niemógł przewieźdź na ſobie, aby wytchnął w troſkach krolowania.

Gdy choremu radzili lekarze, żeby ſobie w ciężarach rządu pofolgował, rzekł do nich z zadumieniem: *Dla czegoż ieſtem Krolem? ieżeli mnie uzdrowicie, to zapewne nie w ſpoczynku.* Nie ieſtże to nayſilnieyſzy wyraz Bohatyra życie trawić na zaſługach u Oyczyzny, i chcieć umrzeć przy iey pożytkach?

Niedokończyłbym wyobrażenia JANA III, gdybym przeſtał na powiedzeniu, że wiele dobrego uczynił, bo z czego niemożna zalecać udzielnie panuiących, ktorych ſię woli nic nie zprzeciwia; ztąd JAN

III

III zasłużył na zaletę, że będąc siódmym w porządku Krolów niemogących czynić, tylko spólnie z Stanami Rzeczypospolitey, (60) wiele dobrego chciał uczynić (61) a w tem był naypodobnieyszym dobroczynnym Krolom, że zobowiązywał niewdzięcznych. (62)

Bystre oko doyźrzało w prawdzie w przymiotach JANA III drobne skazy, a w panowaniu wiele niesmaku i goryczy. Ale Wielcy Ludzie zwykli cieszyć przez swe wady ród ludzki za wyższość, którą nad nim celuią, a Wielcy Krolowie zapomnieliby, że są ludźmi, gdyby byli ze wszech miar doskonałemi.

Europa umieściła Imię Wybawiciela *Wiednią* w Swiątyni Chwały; i naysławnieysi Bohatyrowie opłatali Bust iego wawrzynem. *August II* (63) niedopuścił łamać zwycięzkiey broni swego Poprzednika na pogrzebowym obrzędzie mówiąc. *Niełamcie tego oręża, użyię*

go na pognębienie nieprzyiaciół broniąc praw waszych i wolności, a *Karol XII* (63) odwiedzaiąc gròb swego Nauczyciela w sztuce rycerskiey rozpłakał się i zawołał; *Tak Wielki Król niepowinien był nigdy umierać.* (64)

Oby Wam tkwiło w żywey pamięci, Uczniowie! że iesteście dziećmi tey samey Oyczyzny, która wydała tego Wielkiego Króla, i która była Matką tylu Bohatyrów. Oby cnoty JANA III, i tych, którzy mu byli przewodnikami lub towarzyszami w zwycięztwach, mogły wzniecić w sercach waszych iskierkę tego świętego ognia, który w nich rozżarzała miłość Kraiu i sławy, a który dziś iest tak potrzebny! Pomyślcie tylko, iakiemi byli Polacy, którzy przed stem lat kwitnęli.

Sposób pielęgnowania Młodzi Polskiey w wiekach przeszłych był wyborny. Z niemówlęctwa karmieni piersiami Rodzicielek, przyzwy-

czaia-

czaiani do grubych potraw, hartowani na upały, zimno, głòd, i bezsenność, nabywali siły rzadkiey, nie znali w całem życiu aż do nazwiska choròb dziś rozszerzonych, i nie umierali tylko albo od nieprzyiacielskiego oręża, albo od pòźney starości. Lubiący okazałość w oczach Cudzoziemcòw, oszczędnie dogadzali potrzebom w domu. Aż do czasów JANA III kilka zydlòw, tarczan niedźwiedzią skòrą nakryty, i para pistoletów na ścianie były zwyczaynym sprzętem Szlachcica, a istotne talenta, na wzòr niezwyciężonych Sarmatòw, konia szybko dosiadać, i szabli zręcznie używać. (66)

Płakać na niewygodę lub ranę było ostatnią zakałą, a kto w bitwie nie odniòsł blizny, nieśmiał się chlubić, że woiował. Młodzianie od lat czternastu ćwiczyli się w rzemiośle żołnierskiem. Królewicz *Jakub* lat szesnastu zkończonych niemaiący

znay-

znaydował fię z Oycem w utarczce pod *Wiedniem* i w niebezpieczeńftwie pod *Parkanami.* Niemdlały Matki, Ciotki, i Sioftry widząc Synów, Siofstrzeńców, i Braci wybieraiących fię do obozu, a na wzór Spartanek pierwfze ich pytanie było po potyczkach, przy kim zoftało zwycięztwo. (67) Gdy JAN III wfiadał na wyprawę pod *Wiedeń*, zobaczył płaczącą Królowę, (68) zpytana o przyczynę: *żałuię mocno*, odpowiedziała trzymaiąc niemowlę Królewicza *Konftantyna*, *że to dziecię z Tobą na woynę iśdź nie może.*

Chociaż nauki niemogły bydź wyśmienite, chociaż Zgromadzenia Nauczycielów uftanowione dla oświecenia Narodu, zamiaft przymykania pod zmyfły rzeczywiftych pożytków, przytępiały dowcipy czczemi fubtelnościami, iednak nie zchodziło na rzadkich gieniufzach. *Kopernik* przyczynił fię do oświecenia Europy, a mocne ufiłowania

doyźrza-

doyźrżałego rozumu w każdym wieku wzbudzały tylu mądrych Polaków. (69) Przesądy w wszelkim gatunku umieiętności więcey lub mniey po wszystkich kraiach rozsiane w Polszcze naymniey szkodziły. Łatwowierne pospólstwo mięszało zawsze gusła i wróżby z świętościami Religii, ale to przeciwieństwo było raczey spokoyną prostotą niż burżliwą niewiadomością.

Młódź ze szkół wychodząca, lubo słabe czasem z nich czerpała początki, miała atoli wpoiony w serce szacunek cnoty, a brała zasilenie w społeczności poczciwych. Przykładne życie starszych i domowników udzielało iey obywatelskich przymiotów, zagrzewało do naśladowania zacnych Przodków, i kierowało iey czułość ku dobru Rzeczypospolitey. Rodzice nie przytłumiali w dzieciach chwalebney skłonności do gospodarstwa, i pomnażania maiątku przez pracę i

prze-

przemysł, i dochowywali się nieodrodnych Synów iednych zdolnemi do usług rządowych, drugich do dzieł żołnierskich, innych do zabaw rolniczych i handlowych, a Oyczyzna zawsze pewna była pomocy i zaszczytu w męztwie i talencie każdego.

Starzy Polacy waleczni a zgodni niespoczywali nigdy w zastanianiu Kraiu od naiazdów Sasiedzkich. Szczerzy i kochaiący Króla nieznali obłudy i dwoistości. Panuiący mógł bezpiecznie zasypiać na łonie każdego Republikanta. Same nazwisko dobra powszechnego wzbudzało w nich odwagę, a miłość Oyczyzny była u nich tak wielka, iż nawet zbytkowanie w niey zdawało się bydź cnotą. Wspaniali ku Cudzoziemcom, gościnni ku podróżnym, przywiązani do roli, chciwi sławy bez żądzy hołdowania cudzych prowincyy nayważey nad wszystko cenili wolność. (70) JAN SOBIE-

SOBIESKI zaklinaiąc Stany Seymuiące, aby bez zwłoki zmazały plamę haraczu warowanego przez Traktat Porcie, przydał do pròźb ten wyraz: *Przodkowie Waſi woleliby byli śmierć niż rok niewoli.* Ci Przodkowie byli to *Tarnowſcy, Zamoyſcy, Wiśniowieccy, Koreccy, Chodkiewiczowie, Lubomirſcy, Zòłkiewſcy, Potoccy, Czarneccy* i inni, których ſame wſpomnienie wraża miłość Oyczyzny, i wzywa do zaſług bohatyrſkich.

Jeżeli Polſka pod panowaniem *Jana Kazimierza i Michała* ciężkiemi udręczona była cioſami, to nie przez zepſucie obyczaiòw, lub niedoſtatek Bohatyrów, lecz przez krytyczne ſpiknienie ſię na zgubę Rzeczypoſpolitey wiarołomnych Kozakòw, łakomych Tatarów, niechętney Moſkwy, zemſty pragnących Szwedów, i zuchwale napieraiącego ſię korony Siedmiogrodzanina, iednak nachyloną do upadku Oyczy-

zną

znę umieli mężni Polacy podźwignąć aż do zadziwienia Europy.

Czemuż poźnieysi Polacy nie wstępowali w ślady JANA III, i tych Rodaków, którzy z nim ratowali piersiami swemi Rzeszę Niemiecką, Chrześciaństwo i Oyczyznę, i ktòrzy utwierdzili trzy korony na głowie *Leopolda*? dla czego dokonane nieszczęście chybić nas niemogło? Błąd i nieczułość przyprowadziły bliższych Poprzednikòw naszych nad przepaść. Edukacya Młodzi zaczęła bydź coraz miększa. Uprzedzenia zostawiono w pokoiu. Zagęszczony zbytek pociągnął za sobą wycienczenie Kraiu z pieniędzy, a Sąsiedzi mocnieysi odważyli się na powkrzywdzenie słabszych.

Trzeba było pożytkować z ziemi obfitey w zboże, pastwiska, lasy, bydło, sól i kruszce, zabieżyć tyrannii iednego głosu, (71) a powiększać i natężać siły kraiowe w pomiar

wzroſtu państw poſtronnych, (72) ale w zaniedbaniu rządu, goſpodarſtwa i nauk niechciano ſłuchać rady dobrych Krolow i oświeconych Obywatelow.

Młodzi niewinna łoſu Oyczyzny! ſzanuy światło Prawdy. Wykroczenie przeciw Jey przeſtrogom nigdy nieuſzło bez kary. Doſyć ieſt niemyśleć o niczem przez lat pięćdzieſiąt, i pogardzać dobrze myślącemi, aby naſunąć na kark ſwoy wieczne iarżmo naychytrſzego nieprzyiaciela. Pamiętaycie, że głos rozumu nie ieſt obłudny ani krwawy, a oręż, ktorym uzbraia, czyni mocnych i poſzanowania godnych.

Prześwietna Kommiſsyia Edukacyi Narodowey pod Opieką *Mądrego Krola* około tego uſilne podeymuie ſtarania, abyście wzrośli na Obywatelow takich, iakich potrzebuie Oyczyzna. Odnowione ſą nauki w Szkołach. Fizyka i Moralna oczyſzczone z przeſądow. Obowiązki

zki względem Boga, Osób Waszych i Towarzystwa wraz z istotnemi uszczęśliwienia się śrzòdkami przekładaią się Wam iaśnie i porządnie.

Ale możnaż się spodziewać pożądanego owocu z pracy rzucania na serca młode nasion cnoty i pożyteczności, kiedy ieszcze nawiia się tyle przykładòw marnotrawstwa, pròżnowania, płochego tonu i oboiętności na stan kraiu. Kiedy nayprzyzwoitsze rządnym Obywatelom wiadomości o rolnictwie, kunsztach, i handlu tyle ieszcze niesprawiedliwych doznaią krytyk?

Siła narodu nie miarkuie się ani gromadą żołnierzy, ani kosztownością gmachów, ani blaskiem obrzędów, ani gorliwością za staremi zwyczaiami, ani smakiem ladaiakich nowości; szukać iey trzeba w zagonach roli, pod strzechami wieśniakòw, w talentach mieszkańców miast, w dziełach krosien i warsztatów, w toku pieniędzy i towarów, w edu-

kacyi

kacyi młodzi, a chwała zawiſła na życzeniu dobrze Oyczyznie i umieiętności bronienia ſię od nieſłuſzney napaści. Sto tyſięcy pieniężnych Kupców, drugie ſto tyſięcy przemyślnych Rzemieślników, pięćkroć ſto tyſięcy pracowitych i maiętnych Ziemianów, doſtatkiem oświeconych Nauczycielów, a wſzyſcy kochaiący Króla i Oyczyznę nie ſąż to woyſka, co kraiu ſtrzegą? ramiona, co go wſpieraią? ſkarby, co go bogacą?

Niemaſz inney drogi do ſzczęścia tylko przez dobre nauki i goſpodarſkie zabiegi, a cnota i bohatyrſtwo mogą upewnić iego trwałość. Obeznaymy ſię z naſzym właſnym intereſem ſtoſuiąc dzieie od trzech wieków przypadłe z układem celów, uſtaw, bogactw, ſił, związków i potrzeb Dworów teraźnieyſzych, iednoczmy ſię bacznie z bliżſzemi i dalſzemi Sąſiadami, i tchniymy tą gorliwością o dobro

Oyczy-

Oyczyzny, którą tchnęli dawni Poprzednicy nasi, a ieszcze polepszenie doli naszey niewiele nas będzie kosztowało.

Winszował sobie ktoś, że się rodził za czasów *Sokratesa*, aby go słyszał, i był lepszym. Winszuymy sobie, że się nam dostało żyć pod STANISŁAWEM AUGUSTEM, abyśmy widzieli na tronie Dobroczyńcę ludu, Opiekuna Prawdy, Pomnożyciela świateł, i nauczyli się bydź szczęśliwemi. Bitwę wygrać, i cząstkę cudzego kraiu do Korony przyłączyć, nie iest to powinnością Kròla, ani potrzebą Rzeczypospolitey. Dla dokazania tego, dosyć byłoby przemocy i złości; lecz aby mądrze rządzić i zasłużyć na błogosławienie u poddanych trzeba sprzyiać naukom, rozkrzewiać kunszta i handel, upoważniać ziemiaństwo, cenić talenta, cnotę wielbić, nadgradzać przemysł, spra-

wiedli-

wiedliwość czynić zkrzywdzonym i utwarzać młódź czułą, poczciwą, mężną, zdatną sobie i społeczności. Te dobrodzieystwa ofiarował nam Władźca Narodu, i ieszcze usiłuie wskrzesić dawne bohatyrstwo w sercach Tron podpierać maiących.

Młodzi Polacy! niech Was nic nieodstręcza od nauki wyciągania korzyści z darów Natury. Przodkowie Wasi mogli Was zostawić ogołoconemi z sposobów powetowania szkody, ale Wam nie odięli mocy zażycia iak naylepiey, i utrzymania w całości wszystkiego, cokolwiek możecie nazywać Waszem. Obyście dziękuiąc Bogu za Zwycięztwo odniesione nad mocą Ottomańską pod *Wiedniem* postanowili szczerze naśladować staropolskie cnoty wyobrażone w JANIE III, i walczyć z resztą natrętnych przesądów, a nieodwłò-

cznie zakrzątneli się tak chwalebne postanowienie wypełniać możnaby sobie podchlebić, że potomni Polacy za lat sto obchodzić będą pamiątkę epoki szczęśliwości swoiey na Was zaczętey.

PRZYPISY.

1.

Ludwik I. Syn *Karola Roberta* z Xiążąt Andegaweńskich *Domu Kapetyngów* i *Elżbiety* Córki *Władysława Łokietka* z Xiążąt Mazowieckich Domu *Piastów* a Siostry *Kazimierza Wielkiego* po Oycu Król Węgierski od r. 1341. a po Wuiu Król Polski od r. 1370. umarł r. 1382. bez potomstwa płci męzkiey zostawuiąc dwie Córki *Maryą* i *Jadwigę*. Młodsza zaślubiona *Władysławowi* W. Xciu Litewskiemu w r. 1386. wniosła Koronę Polską w Dom Jagielloński. Starsza wydana dawniey za *Zygmunta* Elektora Brandeburskiego młodszego Syna *Karola IV.* Cesarza wniosła w tymże roku Koronę Węgierską w Dom Luxemburski. *Zygmunt* obrany był Cesarzem w r. 1410. po *Jozuym* Margrabi Morawskim, ustąpił w r. 1415. Elektorstwa *Fryderykowi VI.* z Domu *Hohenzollern* Burgrabiemu Norymberskiemu, a w r. 1419. posiadł po *Wacławie* Bracie swym starszym tron Czeski, i wydawszy Jedynaczkę swoią *Elżbietę* za *Alberta* Xiążęcia Austryackiego zostawił Zięcia do trzech tronów następcą w r. 1438. *Albert* w drugim roku po swym wstępie na tron umarł zostawuiąc dwie Córki: *Annę* za *Wilhelmem* Margrabią Miśnii i *Elżbietę* za *Kazimierzem* młodszym Synem *Jagiełły*. Wdowa *Alberta* wkrótce po śmierci Męża powiła Syna *Władysławem Pogro-*

 bowcem

bowcem zwanego. Węgrzy potrzebuiący Króla zaprosili na tron *Władysława III.* Króla Polskiego starszego Syna *Jagiełły* w roku 1440, i za niego drugi raz narody Polski i Węgierski pod iedno złączyły się panowanie. *Władysław* zginął pod *Warną* r. 1444. *Jan Hunniad* Woiewoda Węgierski w czasie małoletności *Władysława Pogrobowca* przez lat ośm Regentem królestwa będąc zastawiał się mężnie zemście *Amurata II*, i chciwości *Mahometa II. Władysław Pogrobowiec* dorosły, w piątym roku własnego królowania maiąc się żenić z *Magdaleną* Córką *Karola VII.* Króla Francuzkiego nagle umarł r. 1454. Naród Węgierski wdzięczny zasług *Jana Hunniady* Synowi iego *Macieiowi* berło ofiarował. *Maciey* zawoiowawszy na *Fryderyku III.* Cesarzu kleynoty koronne zatrzymuiącym, Austryą na Arcy-Xięstwo podniesioną, Styryą i Karyntyą, i postanowiwszy w *Wiednia* Rządzcą tych kraiów *Stefana de Zapole* Woiewodę, umarł r. 1490. Stany Węgierskie przyznały pierwszeństwo do następstwa na tron *Władysławowi* naystarszemu Synowi *Kazimierza IV.* Króla Polskiego iuż od r. 1471. Królowi Czeskiemu. *Władysław* powrócił Cesarzowi *Maxymilianowi I.* kraie Oycu iego zabrane, i zpowinowacił się z Domem Austryackim. *Maxymilian* miał dwóch Wnuków *Karola* i *Ferdynanda*, i Wnuczkę *Maryą* zpłodzonych z *Filippa Pięknego* i *Joanny* Królewny Kastylii. *Władysław* miał Syna iednego koronowanego w drugim roku życia swego Królem Czeskim i Węgierskim pod imieniem

Lu-

Ludwika II, i Córkę iedyną *Annę.* Wszystkie te dzieci były w wieku niedorosłym. *Maxymilian* przywykły garnąć korony, zaprosił do *Wiednia* w r. 1515. *Władysława* Króla Czeskiego i Węgierskiego z Synem i Córką, i *Zygmunta I.* Króla Polskiego, i zaręczył *Ludwikowi II. Maryą* Wnuczkę swoią, a *Annę* Siostrę *Ludwika* młodszemu z Wnuków *Ferdynandowi* Bratu *Maryi*, i tak zyskał dla Domu swego królestwa Czeskie, i Węgierskie przez małżeństwo Wnucząt, iak dawniey Xięstwo Burgundzkie przez ożenienie swoie z *Maryą* Dziedziczką *Karola Zuchwałego* ostatniego Xiążęcia Burgundyi, a Królestwa Hiszpańskie i Neapolitańskie z Koronami Indyiskiemi przez ożenienie Syna z Dziedziczką *Ferdynanda V.* Króla Arragonii, i *Jzabelli* Królowy Kastylii. *Władysław VI.* umarł r. 1516. *Ludwik II.* bezdzietny poległ pod *Mohaczem* w r. 1525. Większa część Panów Węgierskich opuszczaiąc *Ferdynanda I.* maiącego za sobą Siostrę *Ludwika*, obrali Królem *Jana de Zapole* Syna Woiewody i iako zpowinowaconego z *Zygmuntem I.* Królem Polskim, który był rodzonym *Ludwika* Stryiem, i który miał był za sobą pierwszym ślubem *Barbarę* Siostrę *Jana*, a iedną z Córek swoich *Elżbietę* za niego wydał. *Ferdynand* wykrzykniony od swych przyiaciół Królem Węgierskim w *Prezburgu*, przycisnął *Jana* orężem aż do zchronienia się w Polszcze u *Hieronima Łaskiego* Woiewody Sieradzkiego. Wdał się między nich *Soliman II.* Sułtan Turecki, i opiekuiąc się *Janem*

nem część Węgier dla niego opanował. *Ferdynand* był wycienczony woyną, *Jan* nie miał potomka. Poiednali się pod tym warunkiem, żeby każdy z nich w tey części Węgier panował, którą trzymał, a gdyby ieden drugiego przeżył, pozostały miał bydź uznany Królem całego Państwa. *Jan* wkrótce umarł zostawuiąc w niemowlęcym wieku Syna *Stefanem* na chrzcie, a *Janem Zygmuntem* od *Solimana* nazwanego, który mu się urodził przed samym zgonem r. 1527. *Ferdynand* odwołuiąc się do umowy z *Janem* zabierał resztę Węgier. *Elżbieta Jagiellonka* Wdowa po *Janie* udała się z dziecięciem Królewiczem do *Solimana*. *Ferdynand* zapędzony za granice Niemieckie i oblężony w *Wiedniu* od Turków przymuszony był uczynić nową zgodę z *Elżbietą*. Obiecywał sto tysięcy czerwonych złotych dla Wdowy, i Xięstwo Opolskie w Szlązku dla Syna, *Elżbieta* zrzekła się swego prawa. *Ferdynand* słowa nie dotrzymał, a stoczywszy ieszcze dwie woyny z Portą, Syna swego *Maxymiliana II.* następcą po sobie koronować rozkazał. Odtąd Dom Austryacki nieprzerwanie panował w Węgrzech dwa razy od *Jagiellonów* posiadanych.

2.

Gdy Cesarz zaniedbał obrać nowego Woiewodę po śmierci *Wesseliniego*, sześciu Grafów: *Seryni*, *Tattembach*, *Nadasty* i *Frangipani* Szwagrowie *Seryniego*; *Franciszek Rakoczy* Zięć *Seryniego* i *Stefan Tekieli* postanowili taiemnie wytrącić berło z

rąk

rąk *Leopolda*, i utworzyć Rzeczpospolitę Węgierską i w tym celu zaczęli czynić umowy z Portą od r. 1668. Kammerdyner Grafa *Tattembacha* odkrył ich zamysł. Przytrzymani pierwsi czterech obwinieni byli o spisek na życie Cesarskie. *Leopold* chciał im darować, ale Ministrowie wystawiali surowość potrzebną. W r. 1671. spiskowi osądzeni byli na stracenie szlachectwa i gardła. *Nadasty* zcięty w *Wiedniu*, *Seryni* i *Frangipani* w *Neusztadzie*, *Tattembach* w *Gratzu*. Ci, którzy się ratowali ucieczką wywołani z oyczyzny i dobra ich zkonfiszkowane, godność Woiewodzińska zniesiona, a na iey mieysce ustanowiona Kamera Cesarska z ośmiu Konsyliarzów i dwóch Sekretarzów pod prezydencyą Xięcia *Jana Kaspra d' Ampringen* W. Mistrza Zakonu Krzyżackiego. Na pogłoskę o śmierci Panów Węgierskich; *Wesselini* Brat zmarłego Woiewody podniósł rokosz, i stanął na czele 12000. tysięcy Malkontentów. Generałowie Cesarscy *Szpankau* i *Kops* zamiast uspakaiać związki, rozmnożyli ie przez srogość w obchodzeniu się z obywatelami Węgierskiemi, i do nieubłaganey nienawiści ku Niemcom pobudzili. R. 1675. *Leopold* łagodząc Rokoszanów obiecywał przywileie Szlachty zachować i krzywdy Malkontentów nadgrodzić. *Wesselini* niechciał wierzyć. *Michał Abaffi* Xiążę Siedmiogrodzki łącząc się z Rokoszanami Powiaty *Zatmar* i *Zabolch* zaiachał, a młody *Emeryk Tekieli* hetmaniący iego woyska gromił Cesarskich, i Rokoszanów przeciw *Leopoldowi*

roziątrzał

roziątrzał. *Leopold* ofiarował Malkontentom zabaczenie urazy, powrócenie dóbr zkonfiſzkowanych, pozwolenie w każdym Powiecie dwóch Kościołów Proteſtantom, i wynoſzenie na urzędy rodowitych Węgrów. Przyſtało na te podania 1500. oſob, drudzy brali tę ofiarę za ſidło. W r. 1678. ponowił Ceſarz na Seymie Odenburſkim oświadczone przyrzeczenia, ale *Tekieli*, który po śmierci *Weſselinego* zoſtał głową Rokoſzanów, dopominał ſię rzeczy do wykonania niepodobnych, i obrady rozeſzły ſię bez ſkutku. Dwór Wiedeńſki obiecywał *Tekielemu* Hrabſtwo udzielne. *Tekieli* wzgardził. Tatarowie rozpościerali ſię w wyżſzych Węgrzech. W r. 1680. *Tekieli* domagał ſię na Seymie Koſzyckim, aby wſzyſtko powrócone było do dawnego ſtanu. Miniſtrowie Ceſarſcy zaczęli grozić, a *Leopold* ubezpieczaiąc ſię od Porty odnowił z *Mahometem IV.* Traktat Temezwarſki w *Stambule* do drugich lat 20. R. 1682. *Tekieli* ożeniwſzy ſię z Xiężną Siedmiogrodzką Wdową po *Rakoczym* zbogacony maiątkiem iey Męża i wſpierany pieniędzmi Francuzkiemi, znoſił ſię ſkrycie z Turkami, i ogłoſił ſię przez okolne liſty Obrońcą ſwobód Narodowych i Mścicielem *Seryniego*, a Dworowi Wiedeńſkiemu oznaymił, że ſię odtąd godzić nie mógł bez wiadomości Porty. *Leopold* używał ieſzcze łagodności, zwołał Seym walny, potwierdził przywiley *Andrzeia II Paweł Eſterhazy* obrany był Woiewodą Węgierſkim. Widząc iednak Ceſarz, że *Tekieli* tak nagłey odmianie nie ufał, iuż w targ w chodził

dził z Portą, ustępuiąc pewnych Powiatów w Węgrzech, byle tylko *Tekielemu* opieki uchyliła. Kroki te były za późne. *Tekieli* opanował wiele miast w Węgrzech, i Austryą kilka razy złpondrował, naostatek oddał się w opiekę Sułtanowi, waruiąc ziomkom całość przywileiów i granic, i wolność handlu, a za to 40000. czerwonych złotych roczney daniny zaręczaiąc. Sułtan wyciągał od Cesarza, aby Węgrom wolność przywrócił, aby szkody Rokoszanom nadgrodził, aby Zamki *Leopoldsztad* i *Neuhauzel* zburzył, aby miasta Węgierskie narodowym żołnierzem osadził, Cesarz zmordowany nieskończonemi buntami na nic pozwolić niechciał, i bronią praw swych popierać przedsięwziął. Sułtan wypowiedział woynę *Leopoldowi*; a *Tekielemu* posłał zawóy, kaftan, szablę, buławę, i chorągiew przydaiąc mu 20000. woyska pod przywodem trzech Baszów z nazwiskiem Xiążęcia Wyższych Węgier i Syna Porty. W. Wezyr wyprawiony był do Austryi. JAN III. uwolnił Stolicę Cesarską. Od tey epoki rokosz zaczął ustawać, a Cesarz prowadząc ieszcze woynę z Turkami przez lat 16. za pomocą swych zprzymierzeńców, wszystkie straty odzyskał.

3.

Leopold Ignacy młodszy Syn *Ferdynanda III.* i *Maryi Anny* Infantki Hiszpańskiey zaczął panować w Węgrzech od r. 1655. w Czechach od r. 1656. w Niemczech od r. 1658. Był Pan pobożny i uczony. Nie miał przymiotów Woiownika, ale był zazdro-

-śny

śny chwały zwycięzców, a szczęśliwy w wyborze przyiacioł, Prowadził trzy woyny z *Ludwikiem XIV*, 1. o wolność Hollandyi. 2. o interes Ligi Auszpurskiey 3. o sukcessyą Hiszpańską, a z Portą dwie 1. utrzymuiąc Xiążąt Siedmiogrodzkich. 2. odpieraiąc rokosze Węgierskie. Zrobił dżiewiąte Elektorstwo dla *Ernesta Augusta* Xiążęcia Hannowerskiego, a *Fryderyka* Xiążęcia Pruskiego Królem uznał. Umarł r. 1765. Miał trzy żony. 1. *Małgorzatę Teressę* drugą Córkę *Filipa IV*. Króla Hiszpańskiego, a Siostrę *Karola II*. iego następcy, na którym zgasła starsza linia Austryacka w Hiszpanii r. 1700. 2. *Klaudyą* Córkę Arcy-Xiążęcia *Ferdynanda* z linii Tyrolskiey. 3. *Eleonorę Magdalenę* Córkę *Filipa Wilhelma* Xiążęcia Neyburskiego. Z tey ostatniey zostawił dwóch Synów, *Jozefa I*. który panował po Oycu, i *Karola VI*, który nastąpił po Bracie, i na którym ustała linia Austryacka młodsza r. 1740. Było Cesarzów z Domu Austryackiego rachuiąc od *Rudolfa* Hrabi Hapsburskiego wyniesionego na Cesarstwo w r. 1373. po dwudziestoletniem bezkrolewiu, 16. Królów Hiszpańskich rachuiąc od *Filipa Pięknego*, 6 Królów Czeskich i Węgierskich rachuiąc od *Alberta II*, Cesarza, 11.

4.

Emeryk Tekieli Syn *Stefana* iednego z spiskowych przekonanego o gotowanie trucizny dla *Leopolda* i podpalanie Pałacu Cesarskiego, miał lat 15. gdy Ociec iego broniąc się w swym zamku poległ, a on sam

prze-

przeſtroiony po chłopſku zchronił ſię do Ziemi Siedmiogrodzkiey. Zoſtał Wodzem Rokoſzanów w r. 1678. Mimo nieprzyiaźń z Ceſarzem, tak ſzanował JANA III, iż z nim liſtownie ſpołkował, a pod czas wyprawy iego pod *Wiedeń* kraiów Rzeczypoſpolitey nie ważył ſię naieżdżać. Trzy razy ſkarżony o nieſzczerość w dopomaganiu Porcie umiał ſię w łaſkach Sułtanów utrzymać. Gdy Xiążę Lotaryńſki orężem, a *Karaffa* Sędzia w *Debreczynie* ſurowemi wyrokami uſpokaiał rokoſz, Zona *Tekielego* zamknąwſzy ſię w *Mongatz* przez dwa roki mocny dawała odpór Ceſarſkim. Naoſtatek poddała ſię. Zaprowadzona do *Wiednia*, i oſadzona w Klaſztorze Urſzulanek miała umartwienie widzieć koronowanego naſtępcą na tron Węgierſki *Jozefa I.* *Tekieli* w nadgrodę Xięſtwa wyżſzych Węgier otrzymał od Porty Powiaty z miaſtami *Widdyn*, *Karanzebes* i *Lugos*, a w r. 1690. zoſtał obrany od Siedmiogrodzian Xiążęciem po *Abaffim*. Gdy ſię godziły ſtrony woiuiące przez Traktat Karłowicki, opuſzczony był *Tekieli*, i wyzuty z Xięſtwa, ale go Porta niechciała wydać. *Soliman III.* pozwolił mu mieſzkania w *Stambule* na przedmieściu *Pera*, a *Ludwik XIV.* penſyą mu roczną naznaczył. Umarł roku 1705.

5

Kara Mustafa Synowiec i naſtępca *Achmeta Kuprulego* wychował ſię z Iczoglanami w Saraiu. Sułtanka *Walida* upodobawſzy go ſobie poſtanowiła uczynić go ſzczęśliwym.

wym. Z iey łaſki wyſługuiąc ſię przy ſkarbie doſzedł ſtopniami aż do godności W. Wezyra. Chciał on zdobywać koleyno *Wiedeń*, *Pragę*, *Warſzawę* i *Paryż*, a naoſtatek na Watykanie Xiężyc Ottomanſki poſtawić. Mogłby ſię był wſławić na ſwym urzędzie, ale *Walida* mſzcząc ſię za to, że ią oddalił od rzadu, pſuła wſzyſtkie iego zamyſły. Oſzczędzała ieſzcze życia iego po rozſypce woyſk Ottomańſkich pod *Wiedniem*. Sułtan napiſał mu liſt pocieſzaiący go tem przypominaniem, że i *Solimanowi Wielkiemu* nie udało ſię obleżenie Stolicy Ceſarſtwa Niemieckiego, ale gdy przegrał pod *Strygoniem* użyła tey pory do oſkarżenia go o złe ſprawowanie ſię w Węgrzech i w Auſtryi, i o taiemny układ zrobienia dla ſiebie niepodległego Sułtańſtwa na Zachodzie. Janczarowie zbuntowani okuli go w kaydany, a Sułtan poſłał mu ſtryczek, którym był uduſzony od czterech Agów w *Belgradzie* okazuiąc przed śmiercią weſołość, że z rozkazu Sułtańſkiego umierał.

6.

Achmet Kupruli Syn *Mahometa* ſławnego łaſkawością pod czas małoletności *Mahometa IV.* naſtąpił po Oycu na W. Wezyroſtwo lat 22. maiący w r. 1663. Wyrównał roſtropnością i męſtwem nayznakomitſzym Poprzednikom, a obſzernością zamiarów przeſzedł wſzyſtkich. Odkrywſzy ſpiſek na życie ſwoie uknuty, ukarał herſztów, a darował reſzcie, i ſpokoyność ſobie upewnił. On pierwſzy śmiał obiecywać Porcie razem

obalenie

obalenie Cefarftwa Zachodniego, podbicie Włoch i zhołdowanie Polfki. Nie powiodło mu fię z Niemcami pod Miaftem S. *Gottarda*. Zdobył *Kandyą* na Wenetach r. 1669, ale ieszcze daleko było do *Rzymu*. Na Polakach zyfkał Podole i Ukrainę. Umarł r. 1676. z picia fyropu cynamonowego, którego zamiaft wina zażywał. Drugi to był Wezyr, którego Turcy płakali, a Europa dziwowała fię, że dwóch Wezyrów Ociec i Syn naftępowali po fobie, i że obydwa zkończyli życie na łożku. Jak ofobliwy był fpofób myślenia *Achmeta* wpośrzod niewolniczego gminu, łatwo wnieść z oftatnich słów, które przed zkonaniem patrząc na *Alkoran* wymówił: *Proroku!* rzekł on, *zobaczę wkrótce, czy prawda to ieft, czegoś ty nauczał, ale cożkolwiek bądź, prawda czy nie, przeświadczony ieftem, że będę fzczęśliwym, ieżeli cnota ieft naylepfzą religią*. Porta czuiąc przez lat 8. ftratę tego Miniftra wyniofła na Wezyroftwo w r. 1684. rodzonego Brata iego *Muftafę*, który walcząc z Ligą Chrześciańfką zginął pod *Salankemen* roku 1691.

7.

Mahomet IV. wftąpił na Państwo po okropney śmierci Oyca fwoiego *Ibrahima* udufzonego od Janczarów w r. 1649. Był waleczny, ale nieftały w fwych myślach, i nie ufaiący nayfzczerfzym przyiaciołom. Początki panowania iego sławne były dziełami W. Wezyra *Achmeta Kuprulego*, z którego rady ofobiście na wyprawach woiennych

iennych

i ennych znaydował się. Utracił do JANA SOBIESKIEGO zdobycze na Podolu i Ukrainie, a od rozsypki woysk swoich pod *Wiedniem* samych prawie doznawał klęsk. Janczarowie przypisuiąc nieszczęście swego narodu iego słabości złożyli go z tronu po przegraney pod *Mohaczem* r. 1687. dnia 8. *Listopada*. *Soliman III.* Brat iego wyniesiony na iego mieysce, a nie pomyślniey woiuiący, kazał go zamknąć w więzieniu, z ktorego sam był wyprowadzony na tron, *Mahomet* przymuszony nagle do bezczynności umarł z tęsknoty r. 1691.

8.

Hrabia *de Sintzendorf* doradził Cesarzowi, żeby się nie znaydował podczas oblężenia. Wyiechał Cesarz z *Wiednia* na tydzień przed oblężeniem do *Lintzu*, a gdy i tam widział się w niebezpieczeństwie od Tatarów Szlązk, Morawę i Austryą plondruiących, przeniosł się do *Passawy* w Cyrkule Bawarskim. W podróży tey iak wiele zażyła niewczasów familia Cesarska opisał X. *Buonvisi* Nuncyusz przy Dworze Wiedeńskim do X. *Pallavicini* Nuncyusza przy Dworze Warszawskim.

9.

Turcy oblegli *Wiedeń* z nocy na dzień 16. *Lipca* Dawali ognia ustawicznie z 70. dział wielkich. Ledwie można było nastarczyć przygaszać pożary od bomb i kul ognistych roznieeane. Czuwanie po piwnicach i bezsenność z boiaźni podsady min wy-

niszczały

niſzczały obywatelów. Niedoſtatek żywności i prochu powiękſzał nieſpokoyność. Zagęściły ſię choroby między żołnierzami pracą unużonemi. Hrabia *Staremberg* raniony w głowę i zarażony dyſſenteryą nie mogł tylko z łóżka zachęcać obleżeńców do bronienia ſię i ufania. Kommiſſarz Ceſarſki Hrabia *de Capliers* wyręczał Kommendanta. Zgineło kilku ludzi zacnych przy murach, lub na wycieczkach, między któremi Baron *de Walteri*, *Kotolińſki*, *Rumpler*, Hrabia *de Souches*, Hrabia *de Leslé* Generał Artylleryi, i ſławny Gaſkończyk *Danasat* Koniuſzy Margrabi *de Seppeville* Miniſtra Francuzkiego, który ſię był z umyſłu pozoſtał, żeby był raz w życiu ſzczęśliwym widzieć ſię oblężonym od 300,000 ludzi. Hrabia *de Taumansdorf*, Hrabia *de Vignacourt*, Hrabia *Daun*, Baron *de Kellmanſeg*, i Pułkownik *Rummling* naygorliwſi obrońcy Miaſta zwątpili o wytrzymaniu oblężenia. Doſyć było 20. godzin do dobycia *Wiednia*, gdyby był W. Wezyr umieiętnie rozkazywał, i ſam Kommendant oprowadzaiąc JANA III. po mieyſcach od kul nadwerężonych wyznał, iż gdyby ſię byli Polacy trzema dniami zpoźnili, iużby byli zaſtali *Wiedeń* w mocy Turków.

10.

Mikołay Hieronim Sieniawſki ſyn *Hieronima* Piſarza Polnego Koronnego, po zwiedzeniu cudzych Kraiów poświęcił życie Oyczyźnie i Królowi. Za *Jana Kazimierza* rozerwawſzy związki woyſkowe, iuż męztwem

ztwem, iuż maiątkiem, otrzymał w nadgrode Strażnikoſtwo Koronne. Gromił Turków i Tatarów pod *Podhaycami*, *Brzezanami*, *Szarańczugą*, *Jezupolem*, i *Czerlenicą*. Zoſtawſzy Chorążym Koronnym po JANIE SOBIESKIM znioſł podiazdy Tatarſkie pod *Bracławiem i Międzyborzem*. Przyczynił ſię do Zwycięztwa pod *Chocimem*. Był Marſzałkiem Izby Poſelſkiey na Seymie Koronacyi JANA III. Wkrótce wziął Laſkę Nadworną Koronną po *Staniſławie Lubomirſkim*, Woiewodztwo Wołyńſkie po *Michale* Xięciu *Czartoryſkim*, a Buławę Polną po *Staniſławie Jabłonowſkim*. Gdy ſię ſtarał o Buławę, a JAN III. litował ſię nad zdrowiem iego tylą wyprawami ztarganem, *Mnieyſza oto*, rzekł, *niech iutro umrę, bylem dziś miał Buławę z łaſki W. K. Mci.* Był iey dawno godnym, a wziął ią w późney ſtarości. Oſtatnia iego zaſługa była przywodzenie prawego ſkrzydła pod *Wiedniem*. Powracaiąc z Zwycięſtwa umarł w *Lubowli* na Spiſzu. Miał za ſobą Xiężniczkę *Cecylią* Córkę *Alexandra Radziwiłła* Marſzałka W. Litt:, która w tak wielkim była poważeniu, iż *Ludwik XIV.* własną ręką do niey piſywał. Syn tego Sławnego Hetmana *Adam Mikołay Sieniawſki* był za *Auguſta II.* Kaſztelanem Krakowſkim i Hetmanem W. Koronnym.

II.

Wybrał ſię JAN III. z *Krakowa* pod *Wiedeń* dnia 15. *Sierpnia* uczyniwſzy przez Diploma Vice-Rejem pod ſwą niebytność

Jędrzeia

Jędrzeia Potockiego Kaſztelana Krakowſkiego. Witany był od Hrabi *Caprarą* imieniem Ceſarza w *Będzynie*. Przeyźrzał ſwe woyſka w *Tarnowicy*, a z *Raciborza* donioſł Papieżowi o ſwey wyprawie. Stanął pod *Wiedniem* w 2000. lekkiey iazdy dla naradzenia ſie z Wodzami Niemieckiemi dnia 31. *Sierpnia*. Dnia 5. *Września* nadciągnęły Woyſka Polſkie z Hetmanem W. Koron: pod *Tuln*. 6go. przeprawiły ſię przez *Dunay*. 7go. złączyły ſię z Ceſarſkiemi. 11go. złączone opanowały zamek na górze *Kalemberg*.

12.

Staniſław Jabłonowſki Syn *Jana* Miecznika Kor: był naprzód Strażnikiem Kor: potem Oboźnym, a z czaſem przez zaſługi doſzedł wyſokich ſtopniów w Oyczyznie. Wziął Woiewództwo Ruſkie po *Stefanie Czarneckim*, Buławę Polną, a wkrótce i wielką po *Dymitrze* Xięciu *Wiśniowieckim*, Kaſztelanią Krakowſką po *Jędrzeiu Potockim*. Słynął pod czterema Królami. Za *Jana Kazimierza* uwiózł z Zamku Krakowſkiego Kleynoty Koronne do *Częstochowy* przed *Karolem Gustawem*, ścigał *Rakoczego* z *Staniſławem Potockim*, porażał z zaſadzek Szwedów i *Torunia* dobywał z *Stefanem Czarneckim*, woiował Pomeranią Szwedzką z *Piotrem Opalińſkim*. Gdy naſi po drabinach dobywali *Goldyngi*, *Jabłonowſki* pierwſzy ſkoczył na mury, i poſtrzelony z muſzkietu kulę w ſiebie odebrał, którą aż do śmierci w ciele ſwem noſił. Pomagał do

zwy-

zwycięztw pod *Chmielnikiem*, *Połonką*, *Mohylowem*, i *Czudnowem*. Za *Michała* gromił Turków i Tatarów pod *Niemirowem*, *Grodkiem* i *Komarnem*. Po śmierci tego Króla, on pierwszy napomknął Stanom Rzeczypospolitey, że Zwycięzcy pod *Chocimem* przystało oddać berło, i naylepiey umiał przełożyć tę zasługę, którey sam był uczestnikiem. Z JANEM III. znaydował się pod *Zurawnem*, *Wiedniem* i *Strygoniem*. Sam waleczny lubił odważnych żołnierzów. Gdy w bitwie pod *Strygoniem* postrzegł dwóch Baszów Sylistryiskiego i Sebasteńskiego broniących się mężnie, zawołał: *ratuycie tych żwawych ludzi*, i zachowawszy im życie, poddaiących się przyiął obydwóch w opiekę. Na wyprawach Wołoskich wsławił się szczególniey ustępem z Ziemi Multańskiey na czele 12000. ludzi, Napastowany od przeszło 100,000. Tatarów nic nie stracił, i z równym honorem wyszedł z *Bukowin*, iak niegdyś *Xenofon* na czele 10000. Greków z Persyi. Przez całe panowanie JANA III. uganiał się szczęśliwie z Tatarami pod *Barem*, *Soroką*, *Uściem*, *Kamieńcem*, *Złoczowem*, i *Stawiszkami*. Za *Augusta II.* użyciem 60000. czerwonych złotych na własne dobra zaciągnionych, dołożył się do odzyskania *Kamieńca Podolskiego*. Był to Senator równie oświecony w naukach, iak biegły w sztuce rycerskiey. O nim się zapytywano, gdzie większym pokazywał się w Senacie? czy w Obozie? Po śmierci JANA III. tey był wziętości, iż mu Królowa Wdowa rękę swoią ofiarowała, ale on lubił oddawać koronę

i bydź

i bydź iey godnym. Uważaiąc, że obietnice Elektora Saſkiego pożytecznieyſze były dla Rzeczypoſpolitey, niż Xięcia *de Conti*, utrzymywał pierwſzego. Umarł r. 1702. w *Lwowie* maiąc lat 68. Zoſtawił z *Maryi Kazinowſki* Woiewodzanki Bracławſkiey trzech Synów: *Jana* Woiewodę Ruſkiego, *Alexandra* Chorążego Koronnego, i *Staniſlawa* Obożnego Koronnego.

13.

Przednieyſi Wodzowie Niemieccy pod *Wiedniem* byli: Xiążę Elektor Bawarſki *Maxymilian Emmanuel* w roku wieku ſwego 18ſtym na czele 12000. ludzi. Xiążę Elektor Saſki *Jan Jerzy III*, Ociec *Augusta II.* na czele 10000. Xiążę *de Waldeck* Generał wóyſk Cyrkułowych, i Xiążę Lotaryńſki Generał wóyſk Ceſarſkich. Wſzyſcy przyznali JANOWI III. władzę *Generaliſſimi*, i wykonywali rozkazy iego z nayściśleyſzą wiernością.

14.

Zpoyźrzawſzy JAN III. z góry *Kalemberg*, poznał, że to był ten ſam Wódz, którego on woyſka przerachował był pod *Lwowem* i pod *Trembowlą*, w r. 1675. Wytykał iego błędy 1. że dopuścił złączyć ſię Polakom z woyſkami Niemieckiemi, 2. że nie opanował góry *Ka emberg*. 3. że źle zaobozował, 4. że omięſzkał przypuścić ſzturm do Miaſta ze wſzyſtkich ſtron razem. 5. że kazał Tatarom puſtoſzyć okolice Wiedeńſkie od Bawaryi, zkąd mu żywność była potrze-

E bna,

bna, i t. p. a poſtrzegłſzy na twarzach Xiążąt Niemieckich nieſpokoyność, rzekł: *Myślcie tylko: Panowie! o umieiętności Wodza, z którym macie do czynienia, a nie o tem mnóstwie, co go otacza. Któryż z Wmć Panów będąc na czele 200,000. ludzi dopuściłby nieprzyiacielowi postawić most na rzece na 250. stop długi o 5. mil od obozu.? Ten człek nie zna ſię na woiennem rzemiośle, nie wiele nawet ziednamy ſobie honoru rozpędzaiąc te tłumy.*

15.

Przed zaczęciem bitwy Xiążę *de Waldeck* rzekł do Króla: *Oto dzień, który przyozdobi naypięknieyſzym tryumſem Historyą życia Waſzey Królewſkiey Mci.* Gdy Chrześcianie natarli na Ottomanów, Iman Obozowy drżąc z przeſtrachu groził W. Wezyrowi karą Boſką i gniewem Proroka. Wezyr, ſię śmiał, i pod czerwonym namiotem kawę brał z dwiema Synami. Król JAN poſtrzegłſzy namiot, w którym ſię bawił Wezyr kazał wymierzać do niego, za każde wyſtrzelenie 50. talerów obiecuiąc. Za trzeciem zwalił ſię namiot. W tey potrzebie naywięcey uſłużył *Marcin Kątſki* Generał Podolſki i Artylleryi Koronney z 25. armat ognia daiąc. Dwie Chorągwie Polſkie przedarły ſię aż do roty otaczaiącey W. Wezyra. Wezyr na widok KROLA, którego rozeznał po ſtroiu Rzymſkim i tarczy, kazał Spahom wycinać niewolników, a Janczarom ſzturmować do miaſta, i tak rozdzielił ſiły, które należało łączyć. Wkrótce Han Tatarſki

tarſki krzyknął: *Jeſt* KROL *Polſki*, *uciekaymy*, i pierwſzy dał tego przykład. Za nim udał ſię Eskret z Chorągwią *Mahometa*. Wezyr zaklinał z płaczem, aby bronić obozu, lecz wſzyſtko uſtępowało mocy Chrześcian. *Wezyr* gdy koń upadł pod nim, ſtracił nadzieię, i przeſiadłſzy ſię na innego, ledwie z Synami życie uniosł. Po zniknieniu Wezyra, prędko ſię rozpierzchnęła reſzta Ottomanów. Elektorowie Saſki i Bawarſki pełni radości z Zwycięztwa oświadczyli Krolowi, że pod iego przywodem odważyliby ſię na milionowe uderzać woyſka.

16.

Znacznieyſi z Polaków poległych pod *Wiedniem* byli *Andrzey Modrzewſki* Podſkarbi Nadwor. Koron. i *Staniſław Potocki* Staroſta Halicki Syn *Jędrzeia* Kaſztelana Krakowſkiego. Niemcy żałowali ſtraty Xcia *de Croye*, młodego Xięcia *d' Aremberg*, i Kawalera Sabaudzkiego rodzonego Brata Xcia *Eugeniuſza*.

17.

Rozległość obozu W. Wezyra przyrównywał Krol JAN do *Warſzawy*. Polacy po Zwycięztwie nocowali pod namiotami Tureckiemi. Krol zlecił zacnowanie czuyności *Gałeckiemu* Kuchmiſtrzowi Koron: a żołnierzom dotykać ſię łupów pod karą śmierci zakazał. Nazaiutrz znaleziono namiotów około 100,000. prochu, ołowiu, i żelaza za milion, narzędziów rożnych do robienia ſzańców, i min 30000, kilka tyſię-

cy wozów z ſierścią, i barył z oleiem, ſmołą i ſalitrą, 20000. halabard, 4000. kos, muſzkietów Janczarſkich bliſko 1000, bomb wielkich 1000, kul zwyczaynych 18000, kul ogniſtych 20000, harmat 100. Chorągwi, łuków, cięciw, ſzabel, nożów bez liczby, i kaſſę w dukatach. Obrachował to oczny świadek Pan *du Pont* Indzynier JANA III. Król wybrawſzy naybogatſzą Chorągiew poſłał ią *Innocentemu XI* z liſtem, który zaczął od słów *Juliuſza Cezara: Veni, vidi, vici*, i z namiotu Wezyra z donieſieniem o zwycięztwie do Chrześciańſkich Dworów rozpiſał. Ieden z zabranych Turczynów oddał Królowi konia Wezyrowſkiego z koſztownym ſtroiem, a drugi podał ſtrzemię złote na ſznurze z czerwonego iedwabiu. Król poſłał to ſtrzemię Zonie ſwoiey, i w liście te słowa między innemi położył: *W. Wezyr uczynił mię ſwoim dziedzicem. Nie rzeczeſz mi, co mówią niewiasty Tatarſkie mężom powracaiącym z woien z próżnemi rękoma: nie iesteście mężczyzni, bo powracacie bez zdobyczy.*

18.

Selim Geray Han Tatarſki przywrócony był potem do godności dla ſwych talentów.

19.

Odebrawſzy Ceſarz wiadomość o Zwycięztwie od Opata Oliwſkiego, powrócił do ſwey Stolicy dnia 14. *Września*. Przykro mu było widzieć ſwóy lud, którego oſobiście

ście nie bronił. Zbliżaiąc się ku miastu rzekł: do Hrabi *de Sintzendorf*: *Hańba, ktorey dzisiay doznaię, iest skutkiem niegodney rady Wmć Pana*, i te słowa z takim gniewem wymowił, iż Minister przelękniony nazaiutrz umarł. Dnia 15. *Września* po umowie między Ministrami obydwoch Dworow, widzieli się z sobą *Leopold* i JAN III. Krol wyraził po łacinie radość z oddaney usługi i przywiązanie swoie do Domu Austryackiego oświadczył. Cesarz nie mogł mowić. W dwa dni potym *Leopold* posłał Hetmanom Polskim po 3000. czerwonych złotych, a Krolewiczowi *Jakubowi* Szpadę w dyamenty osadzoną szacunku 1000. pistołow, z przyłączonym listem, w ktorym uniewinniał swoie milczenie wyznaiąc, iż świeże wyobrażenie tak okropnego losu, iaki wisiał nad Cesarstwem, tkwiło mu w myśli, i nie dozwalało mu mowić.

20.

Mahomet II. nastąpił na Sułtańtwo po Oycu swoim *Amuracie II.* r. 1451. Miał talenta Woiownika. Posiadał ięzyki Arabski, Grecki, i Perski; rozumiał po łacinie, znał się na rysunkach i matematyce, i w historyi starożytney był biegłym, ale okrutny i wiarołomny, wyszydzał wszystkie religie, nie przepuszczaiąc nawet swemu Prorokowi, ktorego nazywał: Herszteim rozboynikow. Wziął szturmem *Konstantynopol* na ostatnim Cesarzu wschodnim *Konstantynie Paleologu* r. 1453. dnia 29. *Maia*, kościoły po zamieniał w Meczety, i Stolicę Państwa Tureckiego.

ckiego z *Adryanopola* tam przenioſł. Przez 31. lat panowania obalił dwa Ceſarſtwa, zawoiował 12. Kròleſtw, a więcey niż 200. miaſt ſzturmem wziął na Chrześcianach. Dwòch tylko mieyſc dobydź nie mògł *Belgradu* i wyſpy *Rodos*. Przed zkonaniem żałował, że mu śmiertelność nie pozwoliła dopełnić ślubu wykorzenienia Chrześciańſtwa. Umarł z kolki r. 1481.

21.

Innocenty XI. Medyolańczyk z Domu *Odeſcalchi* uczyniony Kardynałem od *Innocentego X.* zaſiadł na Stolicy Apoſtolſkiey po *Klemenſie X.* r. 1676. Był żołnierzem wprzòd niż przyiął ſtan duchowny, i miał coś w obyczaiach ſwoich oſtrego, ale niemniey był dobroczynnym. Wziął ſobie za honor zprzeciwiać ſię *Ludwikowi XIV.* Wyklął *Lawardyna* Poſła Francuzkiego za popieranie prawa *Asyli* w *Rzymie*, ktòrego Ceſarz, tudzież Krolowie Hiſzpańſki, Angielſki i Polſki odſtąpili, *Ludwik XIV.* Nuncyuſza przytrzymać kazał w *Paryżu*, i Xięſtwo Aweniońſkie zaiachał. Kłotnia ta między Dworami Rzymſkim, a Werſalſkim nie była zaſpokoiona aż za *Alexandra VIII.* Gdy *Ludwik XIV.* uſiłował przywròcić na tron W. Brytannii *Jakuba II.* *Innocenty* złączył ſię z zprzymierzeńcami *Wilhelma III.* Będąc w Lidze Chrześciańſkiey przeciw Porcie wyłożył na woynę 1200000. złotych Polſkich z dzieſięcin w Kròleſtwie Neapolitańſkiem i w Xięſtwie Medyolańſkiem zebrane. Umarł r. 1689. Synowiec iego *Liwiuſz*

usz podał się za kandydata do Korony Polskiey po śmierci JANA III.

22.

Gdy *Leopold* powziął wiadomość od Hrabi *Caprara* Internuncyusza swego w *Stambule* o przygotowaniach Porty do woyny, zlecił Hrabi *Jorowskiemu* Rezydentowi swemu przy Dworze Warszawskim zaprosić JANA III. do Ligi Swiętey. *Jan Wielopolski* Kanclerz W. Koron: ieździł do Szląska od pozorem zażycia wód Hierbergskich z oświadczeniem Ministrom Cesarskim łatwości z strony Króla, i dla umówienia wzaiemnych obowiązków. Hrabia *de Wallestein* Poseł nadzwyczayny *Leopolda* na Seym Warszawski w r. 1683. i X. *Pallavicini* Nuncyusz, pierwszy korzyści obiecuiąc, drugi ofiaruiąc pośrednictwo Papiezkie, nakłonili Stany Rzeczypospolitey. Stanął Traktat zaczepny i odporny przeciw Porcie dnia 31. *Maia*. Cesarz zrzekł się pretensyy do Polski za dane posiłki podczas woyny Szwedzkiey Traktatem Oliwskim zakończoney. Zniszczone wszelkie prawa, które Polska do Austryi, lub Austrya do Polski na mocy dawnieyszych ugód, lub obietnic mieć mogły. Cesarz obiecał przystawić 60,000. woyska w przypadku oblężenia *Krakowa* przez Turków, a Król w 40,000. przybydź na odsiecz, ieżeliby ten los padł na *Wiedeń*. Obowiązali się na wzaiem osobnym artykułem nie udawać się do Papieża o uwolnienie od przysięgi. Rzecz ta nie była przed stem lat osobliwą. W roku na-

stępuią-

ſtępuiącym przyſtąpili do Ligi Papież i Rzeczpoſpolita Wenecka, a w r. 1686. *Jwan i Piotr* Carowie razem w Moſkwie panuiący aż do roku 1688. w którym *Piotr I.* po śmierci ſtarſzego Brata ſam rządzić począł.

23.

Królowa *Kryſtyna* Córka *Guſtawa Adolfa* ſławna uſtąpieniem Korony Szwedzkiey Cioteczuemu Bratu ſwemu *Karolowi Guſtawowi* piſząc do JANA III. z powinſzowaniem Zwycięztwa wyraziła to: że on pierwſzy wzbudził w iey ſercu zazdrość ſławą i nazwiſkiem Obrońcy Chrześciańſtwa.

24.

Mahomet rodem z *Mekki* Miaſta Arabii Szczęśliwey wſławił ſię na początku wieku VII. Z młodu bawił ſię handlem wielbłądów, atoli przy byſtrym rozumie i gładkiey wymowie zawſze czuł chęć górowania nad równemi. Zbogacony przez ożenienie ſię z *Kadyſzą* Wdową maiętnego Kupca, umyślił zrobić ſię Panem ſwego Narodu, a przedſięwziął dopiąć tego zamiaru przez układ nowey Religii. Sprzyiały mu okoliczności, Ziomkowie iego byli zabobonni i lekkowierni, a on umiał grać każdą rolę, Cierpiał wie ką chorobę, i przychodząc do zmyſłów rozſiewał, że w tenczas z Aniołem *Gabryelem* z Nieba zſtępuiącym obcował. i że nie mogąc znieść iaſności Posłańca Boſkiego upadał na ziemię, i drżąc ſłuchał wyroków ſobie obiawianych. Uwierzyła Zo-

na

ña i domowi, i wnet w okolicach wiedziano, że *Mahomet* ieſt Prorokiem. W ciągu lat 3. urosła liczba Uczniów tego Matacza aż do 50, którzy gotowi byli dać ſię umęczyć za ſwego Miſtrza. Zwierzchność Mekkańſka zabiegaiąc rozruchom chciała zprzątnąć Oſzuſta. Ratował ſię ucieczką do *Medyny*. To prześladowanie ſtało ſię epoką założenia Państwa i ugruntowania Zakonu *Mahometa*. Arabowie zowią tę epokę *Hegirą* i od niey lata rachuią. Dzień iey pierwſzy przypadł na dzień 16. *Lipca* r. 622. Ery Chrześciańſkiey. Wkrótce Apoſtoł zoſtał Zdobywcą. Zgromadziwſzy 319. podobnie myślących rozbiiał Karawany Koraſzytów, a w niewolę zabranych przyięciem ſwey wiary życie okupować przymuſzał. Zmocniwſzy ſiły ośmielił ſię uderzyć na *Mekkę* w r. 627. Obywatele ztrwożeni iego przewagą otworzyli mu bramy. Ogłoſił ſię *Kaliſą*, i *Alkoran* za kſięgę taiemnic, obrzędów i obyczaiow ludowi podał. Wpień wyciął tych, którzy ſię odważyli wątpić o iego proroctwie, i rozciągnął ſwóy Zakon wraz z zdobyczami aż do Perſyi i Grecyi. Zakazał roztrząſać wiarę ſwoią, i z Cudzoziemcami o niey mówić, a gwałt w nawracaniu i w odpowiadaniu na zarzuty uſprawiedliwiał tym wymysłem, że Bóg dzieląc między Proroków talenta dla ſzczęśliwości ludzkiey. *Moyżeſzowi* dał cuda, *Chryſtuſowi* łagodność, a iemu oręż. Nienawidził Zydów dla tego, że ſię chlubili bydź naydawnieyſzemi w świecie ludźmi, a Chrześcian dla tego, że ſię nieuſtannie kłócili, chociaż im

Zba-

Zbawiciel ich zalecił pokóy i zgodę. Umarł r. 631.

25.

Karol V. nastąpił na tron Hiszpański po Oycu w r. 1517. a na Cesarstwo po Dziadzie w r. 1519. Był w swym wieku naypotężnieyszym Mocarzem w Europie, i razem naygłębszym Politykiem. Pierwszy przysiągł na Kapitulacyą, a ostatni z Cesarzów koronowany był ręką Papieża w *Bononii.* Nayzawiśtnieyszego Przeciwnika miał w *Francisżku I.* Królu Francuzkim, ale nad nim tryumfował i w bitwie pod *Pawią* zabranego aż do *Madrytu* zaprowadził. Gdy *Soliman II.* obległ w *Wiedniu* Brata iego *Ferdynanda* r. 1529. przybiegł na odsiecz z 9000. woyska; ale robiąc zgodę z nieprzyiacielem musiał przyiąć obowiązek postawienia Xieżyca Ottomańskiego na naywyższey wieży Wiedeńskiey. Uspokoiwszy woyny Protestantskie przez Traktat Passawski w r. 1552. zaczął smakować w samotności, i w cztery lata potem ustąpiwszy *Ferdynandowi I.* Królowi Rzymskiemu Bratu swemu, który iuż był Królem Węgierskim i Czeskim, Cesarstwa i Austryackich w Niemczech dzierżaw, a Synowi swemu *Filipowi II.* oddawszy Hiszpanią, obie Sycylie, Belgium, i korony Indyyskie, zamknął się w Klasztorże *S. Justa* w Hiszpanii, i tamże resztę życia dokonał r. 1559.

26.

Soliman II. Jedynak *Selima I.* nastąpił po Oycu na Sułtańſtwo r. 1520. Gdy mu czytano w dzieiach Poprzedników, że *Belgrad* i *Rodos* nie mogły bydź dobyte; przedsięwziął wsławić się wzięciem oboyga, i dokazał, a zostawił po sobie pamiątkę, że nie mógł wziąć *Wiednia* i *Malty*. On wydarł Zakonowi Maltańskiemu Królestwo Trypolitańskie w Barbaryi, zniszczył rząd Mammeluków w Egipcie, koronował się Królem Perskim w *Bagdadzie*, i do tego stopnia powiększył Państwo Ottomańskie, iż się rozciągało od *Algieru* aż do *Eufratu* i od Morza Czarnego aż do głębi Grecyi i Epiru. Umarł podczas obleżenia *Szygietu* na 3. dni przed wzięciem tego miasta od Turków w r. 1566.

27.

Karol V. Xiążę Lotaryński, Syn *Franciszka* i *Mikołai Lotarynki* nie mogąc powrócić do dziedzicznego Państwa od Francuzów zaiechanego, całe życie strawił na usługach *Leopolda* Cesarza, broniąc z garstką ludzi Szlązka, Moraw, Czech; Węgier i Austryi. Zaczął się wsławiać rycerstwem pod Generałem *Montecuculli*, i przyczynił się do nayznakomitszych Zwycięztw nad Rokoszanami i Turkami. Tak szacował z bohatyrskich dzieł JANA SOBIESKIEGO, iż gdy się starał o Koronę Polską po *Michale*, zlecił Posłowi swemu Lordowi *Taffe*, żeby ustąpił, ieżeliby sobie życzył Oyczystego

ſtego tronu Marſzałek i Hetman W. Koron; a gdy wzywał na odſiecz *Wiedniowi* Hetmana *Jabłonowſkiego*, położył w liście ten wyraz: *Proſiłem Króla, aby nas ratował, ſama Jego obecność ſtanie za woyſko.* Umarł ten Wielki Człowiek w *Welz* iadąc do *Wiednia* r. 1690. napiſawſzy przed śmiercią do *Leopolda* liſt, który temi ſłowy zakończył. *Racz Waſza Ceſarſka Mość pomnieć, że odumieram Zony, która ma honor należyć do Waſzey Ceſarſkiey Mci, dzieci, którym nic nie zoſtawiam tylko Szpadę moią, i poddanych, którzy ſą w uciſku.* Miał za ſobą *Eleonorę* Sioſtrę *Leopolda* Wdowę po *Michale*, i zpłodził z niey kilku Synów. Nayſławnieyſzy z nich *Leopold* z męztwa i dobrodzieyſtw.

28.

Niepierwiey JAN III. ruſzył z woyſkiem pod *Wiedeń*, aż Hrabia *Wilzek* Poſeł Ceſarſki oddał Oryginał Tranzakcyi Wiedeńſkiey r. 1657. od *Jana Kazimierza* w *Głogowku* mieſzkaiącego podpiſaney. Treść iey była, że Polacy po śmierci ſwego Króla mieli wziąć na tron iednego z Arcy-Xiążąt, że Dworowi Wiedeńſkiemu wolne miały bydź werbunki w Polſzcze, że Rzeczpoſpolita miała wyliczyć po zakończoney woynie z Szwecyą 500000. ryńſkich za poſiłki w 16000. przyrzeczone. W tey ſummie puſzczone były Ceſarzowi Zupy Solne Wielickie które aż za *Auguſta II.* wróciły ſię.

29.

29.

Jeſzcze za *Jana Kazimierza*, *Piotr Doroſz* Hetman Kozaków Zaporoſkich oderwawſzy ſię z znaczną ich częścią od Rzeczypoſpolitey udał ſię pod opiekę *Mahometa IV.* Polacy przymuſzali go do poſłuſzeńſtwa orężem. Porta groziła woyną, lecz Król ſtaraniem ſwoiem pokóy utrzymał. Pod panowaniem *Michała* Kozacy odnowili ſwe zaſkarżenia u Porty, *Mahomet IV.* domagał ſię nadgrodzenia im krzywdy. Polacy chcieli karać buntowników. W. Wezyr *Kupruli* wkroczył z woyſkiem na Ukrainę i Podole. *Mahomet IV.* wziął po 9. dniach oblężenia *Kamieniec Podolſki* r. 1672. dnia 17. *Sierpnia*. *Kaplan* Baſza przyſtąpił pod *Lwow*. i ſzturmem ſtraſząc przymuſił Obywatelów do okupienia ſię 100000. talerów. Tak nagłe zabory ztrwożyły Króla. Podpiſano Traktat w *Buczaczu* pod warunkami, aby Ukraina cała i część Podola z *Kamieńcem* przy Porcie zoſtały, aby Kozacy Zaporowſcy odtąd Porcie podlegali, aby Rzeczpoſpolita rocznego haraczu Porcie 22000. czerwonych złotych płaciła. Gdy Stany Rzeczypolitey tak zelżywego nie potwierdziły przymierza, odnowiły ſię nieprzyiaźni. JAN SOBIESKI na ow czas Hetman W. Koron: uderzył na *Huſseina* Baſzę w 60000. pod *Chocimem* obozuiącego r. 1673. dnia 11. *Października*, i ſławne zwycięztwo odnioſł. Padło Turków bliſko 20000. a 10,000. zawoiów pływało na *Dnieſtrze*. Porta nieśmiała ſię upomnieć o haracz, po który iuż wyprawiła była *Agę*

do

do *Lwowa*, gdzie Król z choroby w wilią Zwycięztwa umarł. Wstąpiwszy na tron JAN III. wybrał się na Ukrainę, i ztamtąd 15000. Tatarów przy *Doroszy* zostawionych wyparował, a tyle miast zdobył, iż buntownikom z obronnych Zamków nie zostało się tylko *Czehryn* i *Pawołocz*. R. 1675. przyiął Król część Kozaków powracaiących do posłuszeństwa pod Pułkownikiem *Szyrko*, a poosadzawszy niemi Ukraińskie Miasta na Ruś Czerwoną pospieszył, gdzie *Ibrahim* Basza z Hanem Tatarskim naiazdy czynili, i zniosł obydwóch pod *Lwowem*. Po koronacyi swoiey r. 1676. wyprawił się na Pokucie z 20000. woyska i zaobozował pod *Zurawnem*. Opasany od 100000. Turków i Tatarów, i szturmowany kulmi 38. funtów ważącemi, w takiem niebezpieczeństwie znaydował się, iż Prymas z rady Senatu iuż pospolite ruszenie dla posiłkowania Króla nakazywał. Król iednak tak mężnie odpór dawał, iż nieprzyiacielowi wszelką nadzieię zysku odiął. Stanął Traktat dnia 17. *Października* pod temi opisami, aby Traktat Buczacki i haracz zniesione były, aby *Kamieniec Podolski* z *Jazłowcem* i *Międzyborzem* został się przy Turkach, aby dwie części Ukrainy z tey strony *Dniepru* leżące z Kozakami wróciły się do Polaków, trzecia zaś, którą *Dorosz* z swemi trzymał, przy Porcie została się. Roku 1677. posłał Król do *Stambułu* *Jana Gnińskiego* Woiewodę Chełmińskiego, przez którego ieszcze część Podola wytargował.

30.

30.

Aż do roku 1683. Dwory Zagraniczne dawały Królom Polſkim tytuł *Serenitatis*. *Leopold* wzywaiąc JANA III. na pomoc dał Mu tytuł *Majeſtatis*, i inne Dwory za iego przykładem poſzły.

31.

Przyiaźń między Domem Auſtryackim i Narodem naſzym ieſzcze od *Piastów* zabrana trwała zawſze bez naruſzenia. *Zygmunt III.* dawał poſiłki *Ferdynandowi II.* w 8000 Liſowczyków i gdy Dom Auſtryacki 14. woien z Sąſiadami stoczył, z Polakami żadney nie miał. Było Auſtryaczek na tronie Polſkim ośm: 1. *Elżbieta* Córka *Alberta II.* Ceſarza, Zona *Kazimierza IV.* 2. *Elżbieta* Córka *Ferdynanda I.* pierwſza Zona *Zygmunta Auguſta*. 3. *Katarzyna* Sioſtra *Elżbiety* trzecia Zona tegoż Króla. 4. *Anna* Córka *Karola* Arcy-Xiążęcia, a Wnuczka *Ferdynanda I.* pierwſza Zona *Zygmunta III.* 5. *Konſtancya* Sioſtra *Anny* druga Zona tegoż Króla. 6 *Cecylia Renata* Córka *Ferdynanda II.* Zona *Władyſława IV.* 7. *Eleonora* Córka *Ferdynanda III.* Zona *Michała* Naoſtatek *Marya Jozefa* Córka *Jozefa I.* Zona *Auguſta III.*

32.

Zwycięztwa nad Turkami pod *Strygoniem*, *Mohaczem*. *Niſsą*, *Salankemen* i *Zantą*, i naoſtatek Traktat Karłowicki w r. 1669. zaſzły, były ſkutkami Zwycięztwa Wiedeńſkiego.

ſkiego. Oſłabiona Potęga Ottomańſka przymuſzona była uſtąpić Ziemi Siedmiogrodzkiey i Wyżſzych Węgier Auſtryi, *Kamieńca* i wſzelkiego prawa do Podola i Ukrainy Polſzcze, Morei Rzeczypoſpolitey Weneckiey, i *Azofu* nad Morzem Czarnem Moſkwie.

33.

Cztery Państwa Chrześciańſkie hołduiące na ów czas Porcie były: Hoſpodarſtwa Wołoſkie i Multańſkie, Ziemia Siedmiogrodzka i Xięſtwo Wyżſzych Węgier.

34.

Rozproſzywſzy Turków pod *Wiedniem* JAN III. wziął z ſobą 6000. iazdy i uderzył na młodego Baſzę *Kara Mehemeta* 80000. Turków maiącego pod *Parkanami* dnia 7. *Października*, lecz nieſzczęśliwie, Wiele naſzych poległo, Zginął *Władyſław Denhoff* Woiewoda Pomorſki, a młody Xiążę *Lubomirſki* Synowiec ſławnego *Hieronima*, który na czele 6000. Polaków znoſił podiazdy Rokoſzanów i Turków z Xięciem Lotaryńſkim, gdy koń pod nim padł, obiecawſzy 100000. złotych pocztowemu za podanie ſobie innego konia, ledwie życie ocalił. Królewicz *Jakub* zchwytany za płaſzcz od Turczyna rozpiąwſzy ſię pod ſzyią płaſzcz ſtracił, a ſam ſię wymknął z ręku nieprzyiaciela. Samego Króla oskoczyło dwóch Turków, z których ieden iuż wymierzał cios na głowę Jego, gdy Ułan przy Królu będący wyſtrzeliwſzy do Biſſurmana, tru-

pem

pem go położył. Drugi Turczyn zciął natychmiaſt Ułana, lecz gdy zamach czyni na życie Króla, *Marek Matczyńſki* Koniuſzy Kor: dopędziwſzy na koniu Króla, piſtoletem w pierſi Barbarzyńca godzi, i do ucieczki go przymuſza, a Króla zemdlonego umordowaniem z pomocą *Czerkaſa* Szlachcica Litewſkiego na uſtronie zaprowadza. Wdzięczny Król tey ułługi *Matczyńſkiego* potym poſunął na krzesło Woiewodzkie, i na Podſkarbſtwo W. Kor: a *Czerkas* każdego roku 7. *Października* odbierał od Królowy 500. talerów.

35.

Po przegraney pod *Parkanami* napiſał był JAN III. nazaiutrz do Królowy: *Nie powiodło mi ſię pod Parkanami, postanowiłem odwetować ſzkodę lub umrzeć, iutro ſię zpotkam, i nie ſpodziewaj ſię inney nowiny, tylko albo o klęſce nieprzyiaciela, albo o moiey śmierci.* Jakoż d. 9. *Października* złączywſzy ſię z Xięciem Lotaryńſkim zaczepił Turków pod *Strygoniem* i zwyciężył. Legło na placu około 30,000. Turków. Zawdzięczaiąc Król pomoc dobył *Strygonia*, który przez 150. lat był w mocy Ottomańſkiey, i oddał go Ceſarſkim.

36.

Naytrudnieyſzy do wypełnienia dla JANA III zdawał ſię ów Artykuł Traktatu, którym ſię obowiązał ſtanąć na odſiecz *Wiedniowi* oſobiście. Był barzo otyły i coraz cięższy, i nie mógł wſiadać na konia tylko

po ſtołku. Margrabia *de Bethune* i Biſkup *Forbin* zapewniali Dwòr ſwòy, że Kròl nie mógł odprawić tey kampanii w właſney Oſobie, lecz Kròl na dwa tygodnie przed wyprawą więcey niż 4 godziny każdodziennie ieździł konno dla przywyknienia do podroży tak dalekiey, iaka go czekała, i uiścił ſię w ſłowie.

37.

Obiecywał Ceſarz JANOWI III. Koronę dla Jego Familii, iedną z Arcy-Xiężniczek dla Królewicza *Jakuba*, i 6000. poſiłkowego woyſka na zdobycie Wołoſzczyzny, nic z tego nie wykonał.

38.

Pierwſze ſłowa JANA III. do *Leopolda* przy widzeniu ſię z nim były: *Cieſzę ſię, Bracie, żem Ci tak bagatelną oddał uſługę.*

39.

Węgrzy ofiarowali Koronę JANOWI III. dla Syna, nie przyiął. Porta ani powabnemi obietnicami, ani natrętnem puſtoſzeniem Zołkiewſzczyzny nie potrafiła go oderwać od intereſſu Domu Auſtryackiego.

40.

Prezentuiac JAN III. *Leopoldowi* Syna ſwego pod *Wiedniem* rzekł: *Przyprowadziłem z ſobą Syna. abym go nauczył, iak ma bronić zprzymierzonych Saſiadòw.*

41.

41.

Dwory Wiedeńfki i Werfalfki przez całe panowanie ubiegały fię o przyiaźń JANA III. z taką zawiścią, iż przyfzło do wyzywania fię na poiedynek między Hrabią *de Thun* Pofłem Cefarfkim, i Margrabią *de Bethune* Pofłem Francuzkim.

42.

JAN III. urodził fię w *Olefku* na Wołyniu r. 1629.

43.

Marek i *Jan Sobiefcy* byli Woiewodzicami Bełzkiemi, gdy fię uczyli w Szkołach Krakowfkich. Z pomiędzy Profefforów *Claffium* nayczęściey odwiedzali ich X. *Piotrowicki* i X. *Witelliufz*, a X. *Opatowiufz* ieden z wyfłużonych Akademików fławny Teologicznemi dziełami miał pieczę o wyborze nauk dla Panów Sobiefkich podług żądania Woiewody Oyca ich, który obowiązał był P. *Orchowfkiego* Dozorcę Synów fwoich, żeby fię w tey mierze do niego udawali, kładąc w Inftrukcyi w 16. punktach zamknięt tę przeftrogę pod napifem: *Nauka* Nro. 1. *Co fię tknie nauk, w tych o Inftrukcyą udać fię do Jmci Xiędza Opatowiufza, który ieszcze moim bywał Præceptorem, tego o Inftrukcyą wierną, życzliwą i doftateczną profić, którey wiem, że non denegabit, ia fwoią ręką do niego pifzę, profząc go oto, i pofełam mu konewkę frebrną pozłocifta, którą mu niech Synowie odemnie oddadzą.* JAN SOBIESKI miał fzczegulnieyfze

nieyſze przywiązanie do X. *Dąbrowſkiego* wybornego w ſwym wieku Mowcy, pod którym naywięcey godzin na nauce ięzyka Łacińſkiego i wymowy trawił. Zoſtawſzy Królem pamiętał o nim, i ſzanował go. Wyieżdżaiąc na odſiecz *Wiedniowi* odwiedzał go chorego. Akademik Starzec cieſzył ſię oglądaniem tak Wielkiego i tak wdzięcznego Ucznia, tuſzył Mu o Zwycięztwie, ale czuiąc ſię bardzo ſłabym i bliſkim zgonu żałował, że ſię nie mógł ſpodziewać ſzczęścia widzenia Go powracaiącym Zwycięzcą.

44.

Poſiadał JAN III. obſzerne wiadomości w Polityce, i w Prawie Oyczyſtem. Znał ſię na Mitologii i Starożytnościach. Umiał Hiſtoryą Państw Europeyſkich i nayſławnieyſzych Bohatyrów. Rozumiał niektóre części Matematyki, zwłaſzcza Architekturę Militarną. Umiał ryſować, lubił Muzykę i poezyą, i kochał ludzi uczonych.

45.

Mówił JAN III. oprócz ięzyka Oyczyſtego dokładnie po Łacinie, po Francuzku, po Włoſku, po Niemiecku, i po Turecku. Liſty, które piſywał do *Abaſſiego* i do *Tekielego* ſą czyſtą Łaciną wyrobione. Miał lat 60, kiedy przez ciekawość zaczął ſię uczyć po Hiſzpańſku.

46.

46.

Sobiescy zakończywszy szkoły wysłani byli do cudzych kraiów, i zwiedzili nayprzód Francyą. JAN był przez nieiaki czas w służbie Muszkieterów *Ludwika XIII.* Obiechawszy Niemce i Włochy udali się do *Stambułu*, i tam uczyli się poznawać tę potęgę, z którą mieli obydwa walczyć, a którą JAN miał poniżyć, JAN życzył sobie widzieć ieszcze Azyą, gdy Matka po śmierci Oyca zawróciła ich do Oyczyzny w roku 1648.

47.

Oyczyzna była dla młodego JANA Szkołą Rycerską. Powrócił z zagranicy podczas bezkrólewia po śmierci *Władysława IV.* kiedy Kozacy pod *Bogdanem Chmielnickim* bunt podnieśli. Pierwszy raz potykał się z nieprzyiacielem Rzeczypospolitey w oblężeniu Zbarazkiem, i w bitwie pod *Beresteczkiem*, w którey ranę odebrał. Panowanie *Jana Kazimierza* było pasmem woien. JAN SOBIESKI doskonalił się w dziełach bohatyrskich pod Wielkiemi Mistrzami *Stefanem Czarneckim* i *Stanisławem Potockim*, gromił z niemi Kozaków, Tatarów, Szwedów i *Rakoczego*, i nabył tak mocnego doświadczenia, iż umiał z łatwością rozeznawać pory i zgadywać skutki każdego woiennego postępku. Ile razy zamierzył sobie pewną korzyść z niewiadomości lub omyłek nieprzyiaciela, którey drudzy nie dociekali, niczem nie dał się odwieźdź od swego przedsięwzięcia,

śiewzięcia, a radzącym ustęp zwykł odpowiadać: *Wzgardzilibyście mną, gdybym was usłuchał.* W r. 1667. przed oblężeniem pod *Podhaycami* od 100,000. Kozaków z Tatarami złączonych napisał był do Marszałkowy W. Kor: Zony swoiey będącey na ten czas w *Paryżu* w ten wyraz: *Okopię się iednego dnia pod Podhaycami, które chce Kozak Dorosz obegnać, nazaiutrz, i dni następuiących będę czynił wycieczki na Obóz nieprzyiaciela, porozstawiam zasadzki przy wszystkich dostępach, i pewien iestem, że tę czarną chmurę prędko rozpędzę.* Czytał to *Wielki Kondeusz* i wątpił, ale skutek usprawiedliwił przewidzenie JANA, i naybieglejsi Bohatyrowie dziwili Jego doskonałość.

48.

JAN III. tak umiał zwięzywać swemi powieściami, iż wrażaiąc wzgardę niebezpieczeństw, i z samych przeciwności dowcipne żarty wyprowadzaiąc, zdawał się uzbraiać żołnierzy, a mógł bydź przez swóy gieniusz naylepiey porownanym z *Leonidasem* sławnym Królem Lacedemońskim. Gdy *Kara Mustafa* bawił się dobywaniem *Humania* z garstką żołnierży, mogąc całą potęgą uderzyć na obóz Polski pod *Lwowem*, JAN III. widząc błąd iego zachęcał swoich do Zwycięztwa tym wyrazem: *W. Wezyr musi nie wiedzieć iak liczne są woyska iego, bo nie umie ich zażyć, trzeba mu ie przerachować, zaczepmy go*, i ośmieleni Polacy wie wycieczki uczyniwszy przerzedzili Ottomanów.

tomanów. Podczas oblężenia pod *Zurawnem* dosłyszawszy JAN III. kilku Towarzyszów mówiących o nieuchronney potrzebie poddania się, albo ginienia w tak okropnem opasaniu, przerwał im mówiąc; *Zkądże ta potrzeba? czy udaiecie boiaźń, czy się szczerze boicie? Nie wybawiłżem was pod Podhaycami, gdzie nas nie było tylko 12000? Izaliż myślicie, że Korona osłabiła głowę moią? albo nie wiecie, że prawdziwe Zwycięztwo iest w ten czas, kiedy mała liczba pobiie wielką?* Gdy woyska Polskie stanęły pod *Tuln*, a przy Kawaleryi przedziwnie stroyney, piesze chorągwie wydawały się niedosyć dobrze przybrane, Xżę *Hieronim Lubomirski* radził, aby Regiment piechoty w przytartych mundurach wieczorem po moście przechodził. JAN III. rzekł na to uśmiechaiąc się: *Proszę się przypatrzyć, że to iest pułk niezwyciężony, który postanowił nie nosić, tylko nieprzyiacielskie szaty. Z ostatniey woyny wszyscy powracali do Oyczyzny w stroiu Tureckim.* Mowy, które ten Bohatyr miewał w Senacie, były zawsze pełne tey żywości, która przystoi naywyższemu woysk Wodzowi, i tey powagi, która godna iest Królów i pierwszych Ministrów.

49.

Wyznał to JAN III. w Mowie mianey na Seymie w *Grodnie* r. 1688. zwołanym: *W młodzieństwie moiem*, są słowa Króla: *czułem krew Dziadów moich prychylaiącą mnie ku Oyczyznie; a ich przykłady uczyły mnie,* *że*

że własnością Cnoty iest zasadzać Sławę swoią więcey na czynach, niż na słowach.

50.

Jakub Sobieski Syn *Marka Sobieskiego* Woiewody Lubelskiego i *Jadwigi Snopkowski.* Był naprzód Kràyczym Koronnym, a przez dźieła statystyczne i rycerskie postąpił aż do pierwszego Krzesła w Senacie Swieckim. Był cztery razy Marszałkiem Koła Rycerskiego na Seymach, sprawował kilkakroć Poselstwo od Rzeczypospolitey do Niemiec, Francyi i Włoch, wziął koleyno Woiewództwo Bełzkie i Woiewództwo Ruskie po *Konstantynie* Xciu *Wiśniowieckim*, naostatek został Kasztelanem Krakowskim po *Stanisławie Koniecpolskim.* Umiał i woynę dzielnie prowadzić, i przymierza opatrznie zawierać. Pod *Zygmuntem III.* przywrócił spokoyność Ukrainie i Inflantom, szczegulniey zaś wsławił się na Woynie Chocimskiey r. 1621, w ktòrey pomògł do Zwycięztwa *Karolowi Chodkiewiczowi* Hetmanowi W. Litt: a po śmierci tego Hetmana uczynił z *Osmanem II.* Traktat tak trwały, iż Porta przez lat 50. świątobliwie pokòy z Rzeczapòspolitą naszą zachowała Umarł ten Wielki Senatòr r. 1647. Miał dwie Zony 1. *Maryą* Xiężniczkę *Wiśniowiecką* Woiewodzankę Ruską, z ktòrey zpłodził Còrek dwie *Rozalią* Benedyktynkę, i *Katarzynę* Zonę *Dominika* Xcia *Ostrogskiego* i *Zasławskiego* Woiewody Krakowskiego, a po nim *Michała* Xcia *Radziwiła* Podkanclerzego i Hetmana Polnego Litt: 2. *Teofilę Daniłowiczownę*

wiczownę Woiewodzankę Ruſka Wnuczkę W. *Zołkiewſkiego*, z którey zoſtawił dwóch Synów *Marka* i Króla JANA III. Piſał *Commentarium Belli Chotimenſis.*

51.

Marek Sobieſki Syn *Sebastyana* naprzód Chorąży Kor: potem Kaſztelan Lubelſki, po *Piotrze Czarnym*, naoſtatek Woiewoda Lubelſki po *Mikołaiu Zebrzydowſkim*. Oprócz tey ſławy, że był Dziadem JANA III. położył w Oyczyznie oſobiſte zaſługi. O nim *Stefan Batory* mawiał. *Gdyby mi przyſzło na ieden harc ſpuścić los całego Królestwa, nikomubym bezpieczniey w tey ſprawie nie ufał; iak Markowi Sobieſkiemu.* On ſię unieśmiertelnił wiernością ku Królom ſwoim. Za *Stefana* gromiąc niepoſłuſznych Gdańſzczanów. Za *Zygmunta III.* zwyciężaiąc i pilnuiąc przytrzymanego w Zamku Kraſnoſtawſkim *Maxymiliana* Arcy-Xiążęcia Pretendenta Korony Polſkiey. Jemu *Wielki Zamoyſki* winien cząſtkę ſwey ſławy z Zwycięztw na Wołoſzczyznie, do których mu *Marek* i drogę pokazywał, i znarażeniem ſię na blizny, których kilka noſił, mocnem ramieniem dopomagał. Umarł roku 1606.

52.

Staniſław Zołkiewſki Syn *Staniſława* Woiewody Ruſkiego urodzony z *Lipſki*, Kanclerz i Hetman W. Kor: zarobił na nieśmiertelne uwielbienie w Hiſtoryi Narodu naſzego przez piękne przymioty i chwale-

bne

bne czyny. Wziął Buławę Polną po *Mikołaiu Sieniawſkim*, Wielką po *Janie Zamoyſkim*, Pieczęć po *Felixie Kryskim*. Dokazywał wiele przeciw Kozakom na Ukrainie i przeciw Turkom na Wołoſzczyznie. Zwyciężca Maxymilianiſtów pod *Byczyną*, Szwedów pod *Rewlem*, Rokoſzanów pod *Guzowem*, Moſkalów pod *Kluzynem* i w ſamey Stolicy, Tatarów pod *Troyczą*. Odprawił dwa ſławne tryumfy za *Zygmunta III.* prowadząc do Warſzawy podczas Seymów w r. 1600. *Nalewaykę* Herſzta zbuntowanych Kozaków z kilką innemi, i w r. 1611. związanych trzech *Szuyſkich*. Jedną tylko zkazę na ſławie ſwoiey zoſtawił, że przez Traktat u *Buſsy* z *Skinderem Baſzą* całey Wołoſzczyzny z *Chocimem* bez dołożenia ſię Stanów Rzeczypoſpolitey uſtąpił Turkom; ale tyle innych dzieł wielkich i ſama śmierć za Oyczyznę godnym go Obywatelem okazały. W r. 1620. poſiłkuiąc *Kaſpra Gracyana* Hoſpodara Wołoſkiego przychylnego Polakom oſkoczony od niezmierney zgrai Turków i Tatarów przez dni ośm mężnie nad *Dnieſtrem* walczył, naoſtatek dnia 19. *Września* pod *Cecorą* nieſzczęśliwie ſię ſpotkał. Kazał pozſiadać z koni ſwoim, i pieſzo ſię bronić, iak niegdyś *Terrentius Varro* pod *Kannami* Rzymianom od *Annibala* ściśnionym niewidząc innego zaſtawienia ſię ſpoſobu. Synowie iego *Jan* i *Łukaſz* proſili go, żeby życie właſne ratował *Nie, moie dzieci!* odpowiedział: *Rzeczpoſpolita powierzyła mi całe woyſko, ieżeli go nie zachowam, zginę z nim razem*, i tak ſię ſtało.

ſtało. Głowa iego na kopii do *Stambułu* zawieziona po wſzyſtkich ulicach obnoſzona była. Synowie w niewolę wzięci rozłaczeni zoſtali. *Jan* z *Mikołaiem Struſiem*, *Januſzem Tyſzkiewiczem*, *Mikołaiem Potockim* i *Marcinem Kazanowſkim* do Krymu, a *Łukaſz* z *Staniſławem Koniecpolſkim* Hetmanem Polnym Kor: *Samuelem Koreckim* i *Jerzym Farensbachem* do *Stambułu* odeſłani.

53.

Marek Sobieſki ſtarſzy Brat JANA III. był waleczny, iak i iego Przodkowie. Towarzyſzył Bratu w Oblężeniu Zbarazkiem i w Zwycięztwie pod *Bereſteczkiem*. Gdy *Bogdan Chmielnicki* opaſany od Polaków pod *Białą Cerkwią* trzeci raz obłudnie przyſięgał wierność Rzeczypoſpolitey, i dopominał ſię zabezpieczenia ſwego *Mikołaiowi Potockiemu* Hetmanowi W. Kor: oddany mu był w zaſtaw *Marek* z *Kryſztofem Potockim* Bratem ſtryiecznym Hetmana. Uwolniony wkrótce nie długo żył dla Oyczyzny. *Tymoteuſz* Syn *Bogdana* mimo przymierze Oyca z Rzecząpoſpolitą uderzył na woyſko *Marcina Kalinowſkiego* Hetmana Polnego Koronnego pod *Batowem*, i w tey klęſce Hetman zginął; a *Marek* doſtał ſię w niewolę Hanowi Tatarſkiemu *Nuradynowi* z trzema ſet ſzlachty. Tatarzyn nieubłagany wſzyſtkim ieńcom głowy p ścinać kazał, i chociaż Matka *Sobieſkich* obiecywała 100,000. czerwonych złotych za *Marka*, którego barziey kochała niż JANA, nie dał ſię zmiękczyć. Dla tego JAN III. groził

częſto

częfto zemftą mówiąc do wypuſzczanych z niewoli Tatarów: *Powiedzcie Nuradynowi, że ia ſię z nim tak obeydę, iak on ſię obſzedł z Bratem moim. Będzie to głowa za głowę.*

54.

Rzeczpoſpolita wykupiła głowę *Staniſława Zołkiewſkiego*, a ſtarſzy z uwolnionych Synów iego *Jan* w trzy lata po ſwym powrocie do Oyczyzny umarł. Pochowano zwłoki obydwóch w Zółkwi z wyrytym na marmurze grobowym wierſzem z *Wirgiliuſza*. Eneid: l. 4. v. 626. *Exoriare aliquis nostris ex oſſibus Ultor!* a przy *Cecorze*, gdzie ten Bohatyr poległ, poſtawiono Piramidę w czterech ięzykach noſzącą ten napis: *Nauczcie ſię, iak ſłodko iest umierać za Oyczyznę.*

55.

Gdy *Prażmowſcy* utyſkuiąc na *Michała* Szlachtę przeciw niemu oburzyli, do których i JAN SOBIESKI po ſtracie *Kamieńca Podolſkiego* przyłączył ſię, ſtanęła Konfederacya Gołębſka pod Laſką *Stefana Czarneckiego* Piſarza Polnego Koron: i *Prażmowſkich* z ich ſtronnikami za nieprzyiaciół Oyczyzny ogłoſiła. Prymas z *Sobieſkim* w *Łowiczu* o ſwem bezpieczeńſtwie zaradzali. Mógł *Sobieſki* ſłynąć zemſtą obracaiąc woyſka Koronne, które Go do oſtatniey kropli krwi bronić przyrzekały, na zgnębienie przeciwnych wſpó-łobywatelów; użył ich na ratunek Oyczyzny. Dowiedziawſzy ſię,

że

że za zbliżeniem się Hana Tatarskiego *Nuradyna*, 100,000. Konfederatów w rozsypkę poszło, a Król sam do *Lublina* się zchronił, zabiegł drogę barbarzyńcom, Hana pod *Krasnobrodem*, Brata iego pod *Niemirowem*, iednego Syna Hańskiego pod *Grodkiem*, drugiego pod *Komarnem*, a wszystkich złączonych pod *Kałużem* poraził, i 20000. niewolników im odbił, a po tych pięknych czynach chętnie do zgody z Królem przystąpił w *Uiazdowie* za pośrednictwem *Jędrzeia Trzebickiego* Biskupa Krakowskiego i *Antoniego Chrapowickiego* Woiewody Smoleńskiego.

56.

Na Seymie r. 1668. Obydwie Izby winszowały *Janowi Sobieskiemu* Zwycięztwa pod *Podhaycami*, a Podkanclerzy Koronny *Andrzey Olszowski*, ten wielki Obywatel, o którym mówiono, że przechodził w powadze *Katona*, w wymowie *Cycerona*, a w obyczaiach *Metella*, stoiąc przy Tronie, uroczyście Mu dziękował za zachowanie Oyczyzny. W r. 1671. Dziwił się cały narod, że Hetman W. Koron: wyprawiwszy się na poskromnienie zbuntowanych Kozaków, w krótkim czasie 60. miast opanował, i Tatarów z Bracławskiego wypędził, a Podkanclerzy pisał mu z tego powodu: *Nie można się wydziwić męztwu i roztropności Twoiey. Jak z garśtką żołnierzy tyle mogłeś miast odzyskac? Otwierasz nam całą Ukrainę, i powrocisz ią nam zapewne. Przymuszasz zawiść samą do wyznania, że Polska*

ſka winna Ci całość ſwoią. W roku 1672. 20000. ludzi oſwobodzonych z iaſſyru pod *Kałużem* roznieśli pochwały *Jana Sobieſkiego* po wſzyſtkich Prowincyach. Naoſtatek po Zwycięztwie Chocimſkiem nazywany był powſzechnie Zbawicielem Oyczyzny.

57.

Po uſpokoieniu zbuntowanych pod *Zborowem* otrzymał *Jan Sobieſki* przywiley na Chorąztwo Koronne. Po rozpędzeniu Kozaków pod *Słodobyſzczem* zoſtał Marſzałkiem W. Koronnym po *Jerzym Lubomirſkim* r. 1665. W tymże roku wziął Buławę Polną po *Stefanie Czarneckim*, a w r. 1667. Buławę Wielką po *Staniſławie Potockim.* Wſtępuiąc na tron oddał Laſkę *Staniſławowi Lubomirſkiemu* Synowi *Jerzego*, a Buławę *Dymitrowi* Xciu *Wiśniowieckiemu.*

58.

Nigdy ſię więcey do Korony Polſkiey nie odezwało kandydatów, iak po śmierci *Michała.* Naycelnieyſi byli Xżę Lotaryńſki i *W. Kondeuſz.* Seym Elekcyyny zaczął ſię pod Laſką *Benedykta Sapiehy* Podſkarbiego Nadwornego Lit: r. 1674. dnia 20. *Kwietnia.* Prymas *Floryan* Xżę *Czartoryſki* utrzymuiący z Królową Wdową Xcia Lotaryńſkiego podczas Seymu umarł. *Andrzey Trzebicki* Biſkup Krakowſki Prymaſa mieyſce zaſtępował, i dnia 22. *Maia* do zbierania głoſów przyſtąpił. *Staniſław Jabłonowſki* Woiewoda Ruſki wyſtawiwſzy w wyborney mowie przymioty i zaſługi *Jana Sobieſkiego*

pier-

pierwſzy na Niego wotował, za nim *Maxymilian Fredro* Kaſztelan Lwowſki z całem Woiewodztwem Ruſkiem, a za tem inne Woiewództwa iednoſtaynie Królem Go wykrzyknęły. Bito z tego powodu Medal wyrażaiący Szablę Polſką, która przez kilka laurowych i cywilnych koron przechodziła Królewſką maiąc na końcu z napiſem: *Per has ad iſtam.*

59.

Rzeczpoſpolita zawdzięczaiąc JANOWI III. troſkliwość o pożytki Oyczyzny pozwoliła mu lata panowania ſwego od Elekcyi rachować, przed Koronacyą poſpolite ruſzenie nakazać, Seymy i Seymiki zwoływać, wakanſe rozdawać, i Pieczęci Gabinetowey Pokoiowey do Dworów Zagranicznych używać, wyiąwſzy do Carów. Król i Królowa koronowani byli w *Krakowie* przez *Andrzeia Olſzowſkiego* Prymaſa roku 1676. dnia 2. *Lutego.*

60.

Po śmierci *Zygmunta Auguſta*, na którym wygasł Dom *Jagiellonów* w r. 1572, zaczęli Polacy wolnie obierać Królów. Poprzednicy JANA III. wolnie obrani byli: 1. *Henryk* Xżę Andegaweńſki Syn *Henryka II.* Króla Francuzkiego i *Katarzyny de Medicis*, oſtatni z Domu *Walezyuſzów* koronowany r. 1574. panował w Polſzcze pięć mieſięcy, a w Francyi naſtąpiwſzy na tron po Bracie ſwoim *Karolu IX.* lat 14. Zabity od fanatyka *Jakuba Klemenſa* w *St. Cloud*

Cloud r. 1589. 2. *Stefan Batory* Xżę Siedmiogrodzki koronowany r. 1575. panował lat 10. Umarł w *Grodnie* r. 1586. 3. *Zygmunt III.* Syn *Jana III.* Króla Szwedzkiego i *Katarzyny* Królewny Polſkiey Córki *Zygmunta I.* a Wnuk *Gusława Wazy* koronowany r. 1587. panował w Polſzcze lat 45. w Szwecyi lat 7. Umarł bliſko *Warſzawy* r. 1632. 4. *Władyſław IV.* ſtarſzy Syn *Zygmunta III.* z *Anny* Auſtryaczki koronowany r. 1633. panował lat 15. Umarł w *Mereczu* r. 1648. 5. *Jan Kazimierz* młodſzy Syn *Zygmunta III.* z *Konſtancyi* Auſtryaczki, naprzód Jezuita i Kardynał, koronowany r. 1649. panował lat 20. Złożył koronę 1669. Umarł w Francyi Opatem *S. Germana in Pratis* w *Paryżu* i *S. Marcina* w *Niwernie* r. 1672. 6. *Michał* Xżę *Wiśniowiecki* Syn *Jeremiaſza* Woiewody Ruſkiego i *Gryzeldy* Córki *Tomaſza Zamoyſkiego* Kanclerza W. Kor: a Wnuczki W. *Zamoyſkiego* koronowany r. 1669. panował lat 4. Umarł w *Lwowie* r. 1673.

61.

Wiele dobrego chciał ſwemu Narodowi uczynić JAN III. Chciał on w tey mocy poſtawić Rzeczpoſpolię, żeby nię targiem i prożbą odzyſkiwała ſwe ſtraty od poſtronnych, lecz zbroyną powagą. Chciał ożywić w całey obſzerności lenność Prus Wſchodnich. Chciał ſzturmem wziąć *Kamieniec* nie wykupować go. Chciał zawoiować Multany, Wołoſzczyznę, Budziak, Kilią, Białogród, i Krym. Chciał łagodnością przy-

wiązać

wiązać do usług kraiu Tatarów i Kozaków. Chciał kilka familiy Hugonotów z Francyi po Rewokacyi Edyktu Nanteńskiego wynoszących się z pieniędzmi i z manufakturami osadzić, chciał zawierać wieczny Traktat handlowny z Hollandyą, i budować okręty na Morzach Baltyckiem i Czarnem. Chciał naostatek przez uszczęśliwienie swego potomstwa przywrócić dawną chwałę *Piastów* i *Jagiellonów* bez uszczerbku wolności swego Narodu, ale w tem wszystkiem nieskończonych doznawał przeciwności.

62.

W roku 1683. padło podeyżrzenie na czterech Panów, że zamyślali JANA III. złożyć z Tronu, a wszyscy Ci winni Mu byli swoie wyniesienie. W r. 1688. użalał się Król na niewdzięcznych, i w Mowie do Stanów Seymuiących te powiedział słowa: *Oświadczam się przed Bogiem, Swiatem i całą Rzecząpospolitą, że zawsze usiłowałem z niebezpieczeństwem życia mego bronić tey wolności, którą wziąłem od Oyczyzny, i od którey mnie nic nie potrafi oddzielić, ani obecne zyski, ani wzgląd na przyszłość, ani śmierć sama, ani nawet niewdzięczność, ta potwora natury, która mi codziennie swem iadowitem doymuie żądłem.* Gdy przed śmiercią Króla ieden z Biskupów odezwał się w ten wyraz: *Nakażę w moiey Dyecezyi publiczne Modlitwy o przywrócenie zdrowia Waszey Królewskiey Mci.* Król westchnął i rzekł: *Ah! wolałbym, żeby one były bez rozkazu*, i do zgonu samego na

to ſarkał, że tych, ktorych dobrodzieyſtwy obſypał, doświadczał dla ſiebie oziębłemi i nieczułemi. Naoſtatek dość iawny dowód niewdzięczności okazał ſię po śmierci JANA III. gdy Synom iego do Tronu zagrodzono przyſięgą nie obierania *Piasta*.

63.

Fryderyk August II. Syn *Jana Jerzego III.* i *Anny Zofii* Królewny Duńſkiey zoſtał Elektorem Saſkim po śmierci *Jana Jerzego IV.* Brata ſwego ſtarſzego w r. 1694. obrany był Królem Polſkim w r. 1696. Winſzował ſobie Naród, że Bohatyr po Bohatyrze naſtąpił. *August* był ieden z Obrońców *Leopolda* Ceſarza przeciw Rokoſzanom i Turkom. Wſławił ſię w r. 1696. Zwycięztwem pod *Temezwarem*. Był świadkiem dzieł rycerſkich JANA III. i ſtarał ſię o Koronę dla tego, że ią noſił Zwyciężca Ottomanów. Na Tronie Polſkim okazał ſię tem, czem był w Państwie ſwoiem dziedzicznem, łaſkawym, wſpaniałym, i lud ſwóy kochaiącym. Jemu winniśmy odzyſkanie *Kamieńca Podolſkiego*. Gdy nie mógł zaſłaniać od woyny dwa Narody razem, zrzekł ſię Korony przez Traktat Altrandſztadzki zoſtawuiąc ieden Naród wolnym, drugi bezpiecznym czyniąc, a gdy los uprzątnął przeſzkody, powrócił z dobrodzieyſtwy. Umarł w *Warſzawie* r. 1733.

64.

Karol XII. Syn *Karola XI.* naſtąpił po Oycu na tron Szwedzki w r. 1697. maiąc

lat

lat 15. Z dziecińſtwa ſamego pokazywał ſkłonność do życia żołnierſkiego, i był ieden z naywiękſzych Bohatyrów Wieku XVIII. Czytaiąc dzieie Bohatyrów poważał ſzczególniey JANA SOBIESKIEGO. Nauczyciel iego *Nordkopenser* wſzyſtko na nim wymagał wyſtawuiąc mu przymioty i talenta tego Króla. Chcąc go zachęcić do nauki ięzyka Łacińſkiego, powiedział mu: JAN SOBIESKI *doſkonale mówił po łacinie. Karol* uſłyſzawſzy to rzekł: *więc i ia uczyć ſię będę*, i był pilnieyſzym. Gdy zaczął panować, *Fryderyk IV.* Król Duńſki. *August II.* Król Polſki, i *Piotr I.* Car Moſkiewſki korzyſtaiąc z iego młodości ułożyli między ſobą oderwać pograniczne prowincye od iego Królestwa. Poznał to *Karol*, i umiał ſię zemścić. *Fryderyka* obległ w *Koppenhadze*, i do Traktatu Trawendalſkiego przymuſił. Moſkalów pod *Narwą* zniosł, i wſzędy ich porażał, *Augusta II.* z tronu zrzucił. Przez 10. lat ſprzyiało mu ſzczęście. W r. 1709. przegrał pod *Pułtawą*, i wſzyſtkie korzyści razem ſtracił, a gdy doznawał odmieniaiących ſię z loſem przyiaźni, tem ſię cieſzył, że dwóch Wielkich Ludzi znalazł ſtatecznie ſobie życzliwych. STANISŁAWA PONIATOWSKIEGO Oyca panuiącego dziś KRÓLA, i *Staniſława Leſzczyńſkiego*, z tą tylko różnicą, że pierwſzemu wiele był winien, a drugiemu wiele świadczył. Zginął przy dobywaniu *Fryderykſhallu* w roku 1718.

65.

Umarł JAN III. z puchliny w *Willanowie* r. 1696. dnia 17. *Czerwca* wieku swego 66. panowania 23. Nad grobem tego Króla miał mowę *Stanisław Leszczyński* Starosta Odolanowski, który był potem koronowany Królem Polskim w r. 1704. a umarł Xiążęciem Lotaryńskim w r. 1766.

66.

Ociec *Sobieskich* posełaiąc Synów do *Krakowa* z P. *Orchowskim*, taką im położył przestrogę w Instrukcyi pod napisem *Zdrowie*: *Nie chciałbym, aby się Synowie moi papinkowato i pieszczenie chowali, i owszem życzę, aby zawczasu żołądek ich przywykał grubym potrawom, których się im da Bóg na woynach zażywać przyda.* Zabawki ich w godziny od nauk wolne były: gra w piłę, dźwiganie w ręku obuchów dla przyzwyczaienia się do ciężaru Szabli, strzelanie z łuków, w czem nikt ich nie mógł przepisać, walczenie w palcaty i zręczne zastawianie się tarczami i t. d. Gdy wyieżdżali do cudzych kraiów, dał im Ociec takie napomnienie: *Doskonalcie się we wszystkiem, co iest pożytecznego, prócz w tańcach, których się tu nauczycie z Tatarami.* Jak byli *Sobiescy* hartowani na niewczasy, ztąd wnieść można, że JAN III. tak daleką podróż, iaka iest z *Krakowa* do *Wiednia*, wraz z Synem swoim *Jakubem* konno odprawił, a podczas utarczki pod *Wiedniem*, przez 14. godzin z konia nie zsiadał.

67.

67.

Matka *Sobieſkich* zobaczywſzy powracaiących z za granicy te pierwſze do nich wyrzekła słowa: *Pòydźcie. zemściycie ſię nad Tatarami, nie uznam was za Synów moich, ieżeli będziecie podobni tym, co pierzchnęli pod Pilawcami.* Jak duch bohatyrſki ożywiał nawet Płeć Piękną ieſzcze i za panowania JANA III. dowodzi naſtępuiący przykład. Roku 1675. *Ibrahim* Baſza dobywał Zamku Trembowolſkiego, bronił go z iedney ſtrony Kommendant *Samuel Kazanowſki*, a z drugiey Zona iego ſama zapalała luntem armaty, i ognia dawała z ſzańców. Wytrzymano mężnie cztery gwałtowne ſzturmy, lecz naoſtatek Kommendant czuiąc ſiły coraz ſłabſze do odporu, zwątpił o wytrzymaniu piątego, i poddać ſię zamyślał. Zona zrozumiawſzy to wchodzi do pokoiu Męża z ſztyletem, i rzecze: *Tobie tem żelazem życie odbiorę, a potem go w pierſiach moich utopię, ieżli będzieſz tak podłym, że ſię poddaſz.* Mąż przyrzekł bronić Zamku do śmierci. Wkròtce JAN III. przybiegł na odſiecz, i Baſza ſtraciwſzy 8000. ludzi przymuſzony był odſtąpić.

68.

Marya Kazimira Còrka *Henryka de la Grange* Margrabiego *d' Arquian* Kapitana Gwardyi Xcia *Filippa* Aureliańſkiego iedynego Brata *Ludwika XIV.* i *Franciſzki de la Châtre* niegdyś Guwernantki *Ludwiki* Zony *Władyſława IV.* i *Jana Kazimierza*, zoſta-

zostawszy Wdową po *Janie Zamoyskim* Woiewodzie Sendomirskim, poszła za *Jana Sobieskiego*, ktòry zostawił z niey 3. Synòw 1. *Jakuba* urodzonego w *Paryżu* r. 1667. i trzymanego do Chrztu od *Ludwika XIV.* 2. *Alexandra* urodzonego w *Gdańsku* r. 1678. 3. *Konstantyna* urodzonego w *Willanowie* r. 1683. i Còrkę iedną *Tereśę Kunegundę*. Królewicz *Jakub* poiął za Żonę *Jadwigę* Còrkę *Wilhelma* Xcia Neyburskiego. Umarł w *Żòłkwi* r. 1737. Zostawił dwie Córki *Klementynę* za *Jakubem III de Stuard* Pretendentem Korony Angielskiey, i *Karolinę* za Xciem *de Bouillon*. *Alexander* barziey kochany od Matki, niż *Jakub*, dla tego, że się urodził poźniey, gdy Ociec iego iuż był na Tronie, znaydował się na ostatniey Wyprawie Wołoskiey z Oycem i starszym Bratem. Umarł w *Gdańsku* r. 1714. *Konstantyn* miał za sobą Hrabiankę *Maryą Józefę Weśelownę*, przytrzymany był z Bratem swoim *Alexandrem* z rozkazu *Augusta II.* w *Königsteinie* roku 1704, a wypuszczony na wolność, po zaszłym Traktacie Altrandstadzkim. Umarł bezpotomny w *Zòłkwi* roku 1726. *Tereśa Kunegunda* zaślubiona była *Maxymilianowi Emmanuelowi* Elektorowi Bawarskiemu po śmierci *Maryi Antoniny* Austryaczki Siostry *Leopolda* pierwszey Zony iego. Była Matką *Karola VII.* Cesarza. Umarła w *Wenecyi* roku 1730. Ociec Krolowy *Kazimiry* przyięty był do Indygenatu na Seymie r. 1690. a umarł w *Rzymie* Kardynałem. Kròlowa *Sobieska* umarła w Francyi w Zamku *Blois* r. 1714.

69.

Mikołay Kopernik Toruńczanin Kanonik Warmiński sławny uprawdzeniem domysłu *Filolausza* żył ieszcze w Wieku XV. Wiek *Zygmuntów Jagiellonów* może się równać z wiekiem *Augusta*. W ten czas wiele Uczonych miała Polska, takiemi byli *Jan Łaski*, *Piotr Tomicki*, *Samuel Macieiowski*, *Jakub Przyłuski*, *Jędrzey Modrzewski*, *Stanisław Orzechowski*, *Marcin Kromer*, *Jan Herburt*, *Krysztof Warszewicki*, *Stanisław Hozyusz*, i tylu innych. Za *Zygmunta III.* smak dobry w naukach kazić się zaczął.

70.

Gdy na Radzie Senatu r. 1683. czytano przeięte listy Biskupa *Forbin* Posła Francuzkiego. Król JAN, o którym zrazu mniemano, że z zagranicznemi Dworami pracował około zamienienia Tronu Elekcyynego w Sukcessyyny, obiawił w piękny sposób czucie wolności mówiąc: *Prawda iest, iż Poseł Francuzki śmiał mnie łudzić ofiarą złota, a ieszcze mocniey powabem Tronu dla mego Syna. Wzgardziłem złotem, trudniey mi było utłumić głos krwi, ale głos Rzeczypospolitey był nayfilnieyszy, i ieżeli drugi Sobieski panować wam będzie, to nie inaczey tylko przez wolną zgodę ust waszych.*

71.

Pierwszy Seym zerwany był za *Jana Kazimierza* r. 1561. przez *Sycińskiego* Posła

ła z Powiatu Upitſkiego. Odtąd Narod zaczął bydź nieiako bez rady. Naybłahſza przyczyna wyſtarczała do tamowania wſzyſtkiego. Za JANA III. z 12. zwołanych Seymòw, 6. doſzło, a 6. było zerwanych. Wiadomo, iak częſto rwano Seymy za *Auguſta II.* i że ieden tylko doſzedł pod *Auguſtem III.*

72.

Za JANA III. Dom Auſtryacki nie dziedziczył ieſzcze ſtale Węgier i Czech. Pruſy były łabe i przynaymniey poczęści lenność uznaiące. Moſkwa nieoświecona i nie przeważaiąca. Auſtrya upewniła ſobie prawo do Węgier i Czech przez Sankcyą Pragmatyczną od *Karola VI.* utworzoną. *Fryderyk I.* Elektor Brandeburſki i Xiążę Pruſki, Syn *Fryderyka Wilhelma* uwolnionego od lenności Traktatem Welawſkim, a Dziad panuiącego dziś w Pruſiech *Fryderyka II.* koronował ſię właſną ręką w *Krolewcu* roku 1701. *Piotr Wielki* Syn *Alexego Michałowicza* założył *Petersburg* r. 1700. przyłączył do ſwego Państwa Azof, Inflanty., Eſtonią, Ingermanią, i część Karelii, a przy Traktacie Neyſtadzkim r. 1421. przybrał tytuł Imperatora Roſſyi.